

TÓTH ÁGNES–VÉKÁS JÁNOS

Határok és identitás

A 2001. ÉVI MAGYARORSZÁGI NÉPSZÁMLÁLÁSKOR
KISEBBSÉGI NEMZETI-ETNIKAI KÖTŐDÉST VALLOTT
KÜLFÖLDÖN SZÜLETETTEK JELLEMZŐI

Bevezető¹

Általános megjegyzések

Az elmúlt másfél évtizedben a kelet-közép-európai országokban a kilencvenes évek elején végbement politikai-gazdasági-társadalmi folyamatok hatására több olyan jelenség vált ismét mindennapossá, amelyet e térség totalitárius államai az előző évtizedekben jelentősen korlátoztak vagy megakadályoztak. E jelenségek közé tartozott a migráció, a vándorlás is. A kommunista hatalomátvétellel az élet minden szféráját – így a nemzeti önazonosság érzését, a társadalmi mobilizációt is – ellenőrizni akaró, a határokat átjárhatatlanná tevő állami struktúra gyakorlatilag megakadályozta a nemzetközi vándormozgalmat, az idegenekkel/külföldiekkel kapcsolatos magatartásminták pedig átpolitizálódtak. A határok e térségben a területi lehatárolódás, az el- és bezárkózás biztosításának elsődleges eszközévé váltak.

A nemzetközi vándormozgalom jelenségével a magyar társadalom 1990-ig csupán az országot engedély nélkül elhagyók, azaz az illegális vándormozgalom révén szembesült. A migrációnak mint a társadalmi-gazdasági-politikai átalakulás természetes kísérőjelenségének elfogadását azonban akadályozta a hatalom elutasító, tiltó, ideológiai szempontú megközelítése.²

¹ A 2001. évi magyarországi népszámlálás etnikai-nemzeti adatsorainak elemzése készített bennünket *Identitás és migráció* című kutatásunk megfogalmazására. (Vékás János: Statisztikai adatok az 1980–2001. évi népszámlálások összehasonlító elemzéséhez. In: *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és identitás kérdésköréből II.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003.) Kutatásunk alapvető célja annak megállapítása, hogy a nemzeti-etnikai csoportkötődések hogyan befolyásolják a csoport tagjainak társadalmi, gazdasági helyzetét, érvényesülését. Jelen tanulmányban e témának csak egyetlen részkerdését dolgoztuk föl, nevezetesen: a 2001. évi magyarországi népszámlálás-kor kisebbségi nemzeti-etnikai kötődést vallók azon csoportjának jellemzőit, akik nem Magyarországon születtek. A felhasznált adatok forrása: a *Központi Statisztikai Hivatal adatbázisa*.

² „Az 1980-as évek végétől, de különösen az 1990-es években a rendszerváltoztatás eredményeként a külföldiek hazai fogadókészségével kapcsolatos vizsgálódások úgy robbantak be a szociológiai kutatás felségterületére, ahogyan a külföldiek egyre nagyobb számban jelentek meg a hétköznapjainkban. A nemzeti identitás vizsgálatával már korábban is szó esett a lakosság etnikai sztereotípiáiról, ezek nem a beáramló »másokra«, hanem önmagunkra, a velünk együtt élő nem magyar nyelvű honfitársainkra, illetve az otthoni közegükben maradó, elsősorban szomszédos, vagy közeli országok népeire vonatkoztak.” – Tóth Pál Péter – Turai Tünde: A magyar lakosság külföldiekhez való viszonyáról szóló szakirodalom összefoglalása. In: *Külföldiekkel vagy idegenekkel. A KSH Népszégtudományi Kutatóintézetének Kutatási jelentései*. Szerk.: Tóth Pál Péter. Budapest, 2004.

Ezekben az évtizedekben – mint oly sokszor a történelem folyamán – a határok elválasztó, lehatároló funkciója nemcsak területi, földrajzi értelemben érvényesült, de kulturálisan, mentálisan is. Ismét megerősítették a „cuius regio, eius religio” elvét, azaz hogy egy földrajzi terület felett joghatóságot gyakorló hatalom politikai-gazdasági dominanciája mellett szellemi-kulturális téren is kizárólagos legitimitációra törekszik.

A rendszerváltás óta Magyarország nyitott határai teljesen megváltoztatták a migrációs folyamatokat. Magyarország kibocsátó országból részben tranzitország, de nem kis mértékben befogadó ország is lett. Ugyanakkor, bár a Magyarországra települők jelentős részét a határon túli magyarok képezik, távrolról sem ők az egyedüliek, akik Magyarországon keresik a boldogulást. Ez teszi aktuálissá a „határfogalom” területi vonatkozása mellett a nemzeti identitással összefüggő aspektusának vizsgálatát is.

„A nemzeti azonosságtudat szervesen alakuló, többrétegű és a tudatosság különböző szintjein reflektált képződmény. Tartalmában mindig egybekapcsolódnak a politikai-állampolgári és a kulturális-történeti mozzanatok. Egyebek között – legalábbis elvben – ezért lehetséges az elviselhető kisebbségi lét, feltéve hogy ezek az összetevők kiegyensúlyozottan egybekapcsolódhatnak, s egyik nem válik a másik tagadásává, veszélyeztetőjévé.”³

Az állampolgárság kimondottan jogi kategória: az egyén és egy adott állam közötti jogviszonyt szabályozza, vagyis az egyént születése vagy későbbi akaratnyilvánítása folytán az állam azon személyek körébe sorolja, akik közvetlenül joghatósága alá tartoznak. Kötelességei vannak az állammal szemben, ugyanakkor annak védelmére is jogosult.

Az egyén azonban mind kevésbé tartozik kizárólag egy állam joghatósága alá, és az államnak is mind többféle állampolgárságú személlyel van jogviszonya. Ha az egyén egy időre olyan országba utazik, amelynek nem állampolgára, a „saját” államával szembeni kötelezettségei megmaradnak, ugyanakkor a tartózkodási ország számos előírásához is köteles tartani magát, még akkor is, ha annak állampolgárságával nem rendelkezik. Az állam és az egyén közötti jogviszonynak tehát egyrészt nem az állampolgárság az egyetlen formája, másrészt az egyén nem csak egy állam polgára lehet.

Ugyanakkor az állampolgársági viszonyrendszerrel elválasztva kell szemlélni a nemzeti-etnikai identitás kérdéskörét. Nem tőle függetlenül, de természetesen nem is ok-okozati összefüggésben. Minden nemzeti kultúra úgy szemlélhető, mint a történetileg alakult identitásminták sajátos készlete, amelyben egyként jelen vannak a „magas kultúra” és a hétköznapi, hagyományoszerű kultúra elemei, modelljei. A modern társadalmak e tekintetben is plurálisak, azaz „egyidejűleg többféle – ám egyaránt érvényes és legitim – mintázatot kínálnak fel az egyén számára identitásdöntései kivitelezéséhez”.⁴

³Pataki Ferenc: *Élettörténet és identitás*. Budapest: 2001. 419.

⁴Uo.

Minden közösség fennmaradásának egyik alapfeltétele a szolidaritás. Ha egy személy csatlakozik egy közösséghez, akkor ennek úgy van értelme, ha részt vesz értékeinek megteremtésében, hozzájárul előrehaladásához, ennek alapján pedig természetesen jogot formál a megteremtett értékekből való részesedésre, a biztonságot nyújtó, kiszámítható együttműködésre is. Az állampolgári szolidaritás alapján természetes az is, hogy az államban többségben élő nemzet támogatja a területén kisebbségben élőket szellemi-kulturális értékeik megőrzésében, fejlesztésére vonatkozó törekvéseikben.

Az okosan vezetett állam azonban gondosan megvizsgálja, melyek azok a területek, amelyeken jogot formál a polgárai magánéletébe való beavatkozásra. Nem teszi bölcsen, ha a nemzeti-etnikai jellemzőket alattvalóinak homogenizálására, alattvalói hűségük megnyilvánulásának jeleként értelmezve igyekszik felhasználni.

A mobilitás a fejlődés dinamizálásának feltétele, ez pedig a sokszínűséget és változékonyságot hozza magával. Sajátos intézményrendszert kell tehát kialakítani mind az állami, mind a nemzeti-etnikai kollektivitás belső viszonyainak szabályozására, s az államnak elsősorban afelett kell bábáskodnia, hogy ezek az intézményrendszerek zavartalanul együttműködhessenek.

Magyarországon mind több olyan ember él, akinek nemzeti önazonossága nem vagy nem kizárólag a magyarsághoz kötődik. A Magyarországra települő nem magyar vagy nem kizárólag magyar identitásúak nemcsak számbelíleg növelték meg a magyarországi kisebbségek közösségét, hanem a magyarországiaknál sokkal szilárdabb kisebbségi kötődéssel is rendelkeznek. Anyanyelvük hatalmas többségükben a kisebbség nyelve, ellentétben a Magyarországon született és nevelkedett kisebbségekkel, akiknek jelentős része már csak szubjektív vállalásában, nemzetisége vagy kulturális kötődése tekintetében vallja magát a kisebbséghez tartozónak. Olyan kulturális, magatartásbeli modelleket hoztak magukkal, amelyek esetleg a Magyarországon élő kisebbségi nemzettársaiktól is megkülönböztethetik őket.

E helyzet a rendszerváltás utáni egy évtizedben, tehát történelmi léptékkal mérve rendkívül rövid idő alatt alakult ki. Korábban a határok zártsága és a tömbön belüli restriktív migrációs politika, valamint a nemzeti kérdés elfojtása révén Magyarországon statisztikai értelemben elhanyagolható számú nem magyar állampolgár élt, és hasonlóan kicsi volt a Magyarországra települők száma is. Az 1960. évi népszámlálás során a nem magyar állampolgárságúak száma olyan csekély volt, hogy a népszámlálás kiadványai nem is közölték az állampolgárságra vonatkozó adatokat, a következő három népszámlálás során pedig rá sem kérdeztek. A 2001. évi népszámlálás adatai viszont már azt mutatták, hogy Magyarországon több mint 110 ezer olyan személy élt, akik állampolgárságukat tekintve nem vagy nem csak a magyar államhoz kötődtek. Ugyanakkor összeírtak 35 ezer magyarországi nemzeti-etnikai kisebbséghez tartozót, akik nem Magyarországon születtek.

Mit eredményez ez a változás? Jó-e, hasznos-e az ország szempontjából a migráció ilyen fokú megnövekedése, ugyanakkor milyen feladatokkal, teendőkkel jár, milyen változásokat tesz szükségessé?

A népszámlálás módszertana

A 2001. évi magyarországi népszámlálás eredményei rendkívül izgalmas anyagot nyújtanak a nemzeti identitás természetének vizsgálatához. Az egyedülálló méretű és reprezentativitását, tízmilliós mintán végzett „közvéleménykutatás” nemzeti-etnikai kötődést firtató kérdéseire adott szubjektív és

A következő kérdésekre az adatszolgáltatás nem kötelező!																	
Nemzetiségre, nyelvi kötődésre vonatkozó kérdések																	
	133	056	125	057	111	136	207	173	098	123	211	195	201	199	210	327	939
	Bolgár	Cigány (roma)	Bejá	Rómani	Cserög	Horvát	Lengyel	Német	Örmény	Rómán	Ruszin	Szerb	Szlovák	Szlovén	Ukrán	Magyar	Nemkötött válaszolni
23.1 Mely nemzetiséghez tartozónak érzi magát?	☒	☒			☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒
egyéb, mégpedig:	<input type="text"/>																
23.2 Mely nemzetiség kulturális értékeihez, hagyományaihoz kötődik?	☒	☒			☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒
egyéb, mégpedig:	<input type="text"/>																
23.3 Melyik nyelv az anyanyelve?	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒
egyéb, mégpedig:	<input type="text"/>																
23.4 Családi, baráti közösségben milyen nyelvet használ általában?	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒
egyéb, mégpedig:	<input type="text"/>																

1. ábra. A népszámlálási kérdőív

nem kötelező válaszaihoz hozzákapcsoltuk a kérdezettek életkörülményeire utaló objektív jellemzők hosszú sorát.

A nemzeti hovatartozás megvallása a korábbi népszámlálások során a vagy-vagy kérdése volt: egy kérdésre egy válasz volt adható. A nemzet fogalmának állampolitikai instrumentalizációja keretében ez is volt a célszerű. Az állammemzethez való tartozás hazafias gesztusként való megkövetelése pedig inkább megnehezítette, mint megkönnyítette a nemzeti-etnikai identitás sokszínűségét elismerő társadalmi-politikai magatartás kialakulását.

A 2001. évi népszámlálás újszerű módszertana szinte a szélsőségekig megnyitotta a nemzeti-etnikai identitás árnyalásának lehetőségeit. Egyrészt, a nemzeti-etnikai identitással közvetlenül összefüggő, korábban megszokott két kérdés (nemzetiség és anyanyelv) mellett további kettő – a kulturális kötődést, valamint a családi, baráti közösségben beszélt nyelvet tudakoló – beemelése a népszámlálás kérdései közé a komplexebb megközelítést teszi lehetővé. Tovább árnyalhatja a képet a nyelvismeretre, valamint – nemzeti-ségenként különböző mértékben – a hitfelekezetre vonatkozó kérdésfeltevés is.

Másrészt, a nemzeti identitásra vonatkozó kérdések mindegyikére három-három válasz volt adható. Ily módon elvileg az sem volt lehetetlen, hogy valaki akár 12 nemzeti-nyelvi közösséghez való tartozásának adja tanújelét.

Harmadrészt, az említett négy kérdésre a válaszadás nem volt kötelező, akárcsak a hitfelekezetre vonatkozó kérdésre sem (1. ábra).

Ily módon egy adott nemzeti kötődés milyenségének megvallására 18 válasz-kombináció, két adott kötődés esetében már 208 kombináció állt rendelkezésre, egészen a különböző kisebbségi kötődések többes variációs lehetőségéig (1. táblázat).

1. táblázat. A lehetséges válasz-kombinációk

Kód	Nemzetiség	Kulturális kötődés	Anyanyelv	Családi nyelv	Beszélt nyelv	Leírás
00	-	-	-	-	-	nincs kötődés
01	X	-	-	-	-	csak nemzetiség
02	-	X	-	-	-	csak kulturális kötődés
03	-	-	X	-	-	csak anyanyelv
04	-	-	-	X	-	csak családi nyelv
05	-	-	-	-	X	csak beszélt nyelv
06	X	X	-	-	-	nemzetiség és kulturális kötődés
07	X	-	X	-	-	nemzetiség és anyanyelv
08	X	-	-	X	-	nemzetiség és családi nyelv
09	X	-	-	-	X	nemzetiség és beszélt nyelv
10	X	-	X	X	-	nemzetiség, anyanyelv és családi nyelv
11	X	X	X	-	-	nemzetiség, kulturális kötődés és anyanyelv
12	X	X	-	X	-	nemzetiség, kulturális kötődés és családi nyelv
13	X	X	-	-	X	nemzetiség, kulturális kötődés és beszélt nyelv
14	X	X	X	X	-	nemzetiség, kulturális kötődés, anyanyelv és családi nyelv
15	-	X	X	-	-	kulturális kötődés és anyanyelv
16	-	X	-	X	-	kulturális kötődés és családi nyelv
17	-	X	-	-	X	kulturális kötődés és beszélt nyelv
18	-	X	X	X	-	kulturális kötődés, anyanyelv és családi nyelv
19	-	-	X	X	-	anyanyelv és családi nyelv

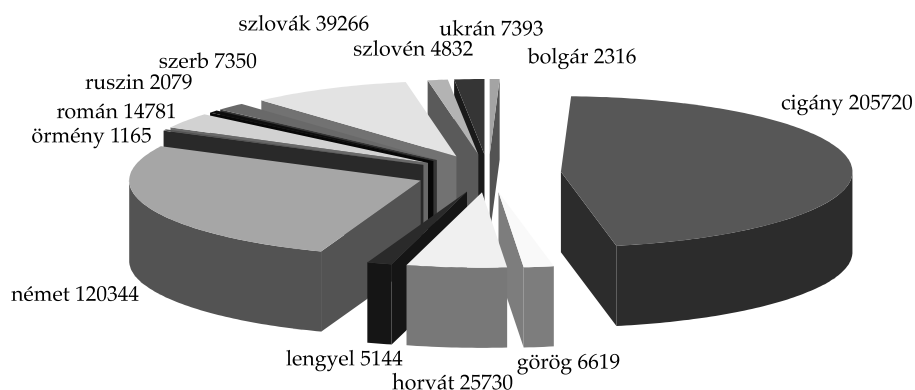
Az eredmények azonban megmutatták a reális határokat: a nemzeti identitás sokrétű, változékony kategória, de elemeinek gazdagsága ellenére is jórészt körvonalazható egészen addig, amíg hatalmi-politikai eszközökkel – a népirtásokról, kitelepítésekről, a nyelvhasználat korlátozásáról, s azokról a sokszor nem is szándékolt, sőt, gyakran nem is tudatos eljárásokról beszélünk, amelyeket az egynyelvű államigazgatási eljárás von maga után – nem zavarják össze.

A népszámlálás során lakónépességként összeírt 10 198 315 személy közül a nemzeti hovatartozás kérdésére 9 627 778 adott érdemi választ, a válaszok száma pedig 9 746 186. Ez azt jelenti, hogy minden száz válaszolóra jut egy többletválasz, amelyek jelentős többsége a nemzeti kisebbségek magyar kötődésére vonatkozik. Azok közül, akik a nemzeti hovatartozás kérdésére egynél több választ adtak, mindössze 463-an nem tüntették fel a válaszok között a magyart (a két választ adók között 441, a három választ adók között 22).

A többes kötődés tehát gyakorlatilag kettős, és egyik eleme a magyar. Ritka és történelmi okokkal magyarázható kivétel a 95 szerb és horvát kettős nemzeti kötődésű személy. Hasonlóak az arányok a másik három kérdés esetében is. Ugyanakkor a dolognak éppen e természetéből fakadóan nem fogalmazunk pontosan, ha kettős identitásról beszélünk: az embernek egy identitása van, amely sokrétű, összetett, máig sem teljesen feltárt magasságokból és mélységekből táplálkozó.

A nevesített kisebbségek

A 2001. évi népszámlálás során az összeírtak mintegy 442 ezer esetben nyilatkoztak úgy, hogy a kisebbségi törvényben nevesített 13 kisebbség valamelyikéhez kötődnek a nemzeti-etnikai identitásra vonatkozó négy kérdés legalább egyike esetében. A kisebbségi kötődésüket megvallók mintegy fele cigány, negyede német, a fennmaradó negyed pedig a további 11 nevesített kisebbség képezi (2. ábra).

2. ábra. A törvényben nevesített kisebbségek száma és aránya

E kisebbségi kötődésűek egy része kizárólag magyar állampolgár, más részük nem rendelkezik magyar állampolgársággal, de szép számban rendelkeznek kettős állampolgársággal is. Közös jellemzőjük, hogy életvitelszerűen tartózkodnak Magyarországon.

Vizsgálatunk középpontjában azok a személyek állnak, akik külföldről érkeztek Magyarországra, ebben az országban kívánják alakítani sorsukat, ugyanakkor kisebbségi kötődésüket fontosnak tartották jelezni a népszámlálás során. Az ő jellemzőiket hasonlítottuk össze egyrészt az országos értékekkel, másrészt az adott kisebbség összlétszámának átlagértékeivel.

A külföldön született kisebbségi kötődésűek

Létszám

Magyarország népessége az 1980-as évek elejétől folyamatosan fogy. A korábbi népszámlálások (az 1949. évi kivételével) az ország lakosságának folyamatos növekedéséről tanúskodtak, ami azonban az 1970-es években lelassult. Az országnak 1981-ben volt a legtöbb lakosa, majd a csökkenés folyamatossá vált (2. táblázat).

2. táblázat. Magyarország népszámlálási lakónépessége 1970–2001

Év	Népesség	Nép-sűrűség 1 km ² -re	Az 1870. évi népszámlálás százalékában	Az előző népszámlálás százalékában	Időszak	Tényleges szaporodás- fogyás
1970	10 300 996	110,7	205,6	-	-	-
1980	10 709 463	115,1	213,7	104,0	1970–1979	408 467
1990	10 374 823	111,5	207,0	96,9	1980–1989	-334 640
2001	10 198 315	109,6	203,5	98,3	1990–2001	-176 508

1980 óta tehát Magyarország lakossága több mint félmillió fővel lett kevesebb. A fogyásnak két alapvető oka van. Egyik oka a természetes szaporodás, illetve fogyás mértéke. Míg 1980 és 2001 között az országban a születések száma két és fél millió, addig a halálozásoké több mint hárommillió volt. A születések száma 1990–1992 között évente átlagosan 125 ezer, 1993 és 1995 között 115 ezer volt, az évtized második felében pedig már a 100 ezret sem érte el. A természetes szaporodás alacsony volta és a magas halandóság miatt Magyarország Európában a legkedvezőtlenebb demográfiai helyzetű országok közé tartozik.

A másik tényező a vándorlási különbözet. 1980 és 1989 között majd 200 ezerrel több személy hagyta el az országot, mint amennyi ideköltözött. A rendszerváltást követően viszont ez az arány megfordult: majdnem 200 ezerrel többen jöttek Magyarországra, mint ahányan elhagyták. Ha tehát az elmúlt évtizedben a vándorlási különbözet tekintetében folytatódott volna

3. táblázat. Népszaporodás 1970–2001

Természetes szaporodás		Élve születés		Halálozás		Vándorlási különbözet	
fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
<i>1970–1979</i>							
400 251	3,9	1 683 953	16,3	1 283 702	12,5	8 216	0,1
<i>1980–1989</i>							
-142 240	-1,3	1 309 583	12,2	1 451 823	13,6	-192 400	-1,8
<i>1990–2001</i>							
-372 862	-3,6	1 222 922	11,8	1 595 784	15,4	196 354	1,9

az 1980 és 1989 közötti trend, akkor ma az ország lakossága az 1980. évi állapothoz viszonyítva nem félmillióval, hanem majdnem ennek a kétszeresével lenne kevesebb (3. táblázat).

A majd kétszázézer pozitív vándorlási különbözet 18%-át képezi a 35 104, nem Magyarországon született kisebbségi kötődésű személy.

Ugyanakkor – ha sajátos helyzete miatt leszámítjuk az etnikai kisebbséget, a cigányságot (a népszámláláskor magát cigánynak valló több mint 205 ezer személy közül mindössze 932 nem Magyarországon született), akkor a 12 nemzeti kisebbséghez tartozó 237 000 személy több mint 14%-a nem Magyarországon született.

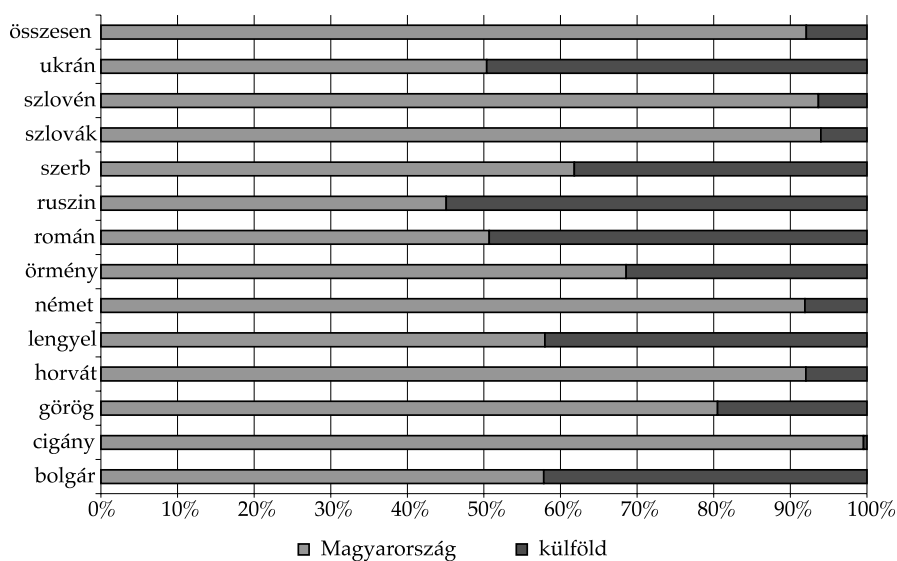
4. táblázat. A külföldön született kisebbségi kötődésűek száma és aránya

Kisebbség	Összesen	Külföldön született	Az adott kisebbség százaléka	A külföldön születettek százaléka
Bolgár	2 316	977	42,18	2,78
Cigány	205 720	932	0,45	2,65
Görög	6 619	1 290	19,49	3,67
Horvát	25 730	2 050	7,97	5,84
Lengyel	5 144	2 162	42,03	6,16
Német	120 344	9 756	8,11	27,79
Örmény	1 165	366	31,42	1,04
Román	14 781	7 286	49,29	20,76
Ruszin	2 079	1 142	54,93	3,25
Szerb	7 350	2 808	38,20	8,00
Szlovák	39 266	2 360	6,01	6,72
Szlovén	4 832	307	6,35	0,87
Ukrán	7 393	3 668	49,61	10,45
Összesen	442 739	35 104	7,93	100,00

A kisebbségen belüli arány

A külföldön született kisebbségi kötődésűek aránya az egyes magyarországi kisebbségeken belül rendkívül eltérő. A ruszinoknál már most is többségben vannak: a népszámlálás során összeírt, valamivel több mint 2000 ruszin kötődésű személy 55%-a nem Magyarország területén született. De mindössze tizedszázalékokkal marad az 50% alatt a külföldön született ukránok és románok aránya is. A 932, külföldön született cigány viszont a népszámlálás során cigány kötődést jelölők fél százalékát sem teszi ki.

A külföldön születettek aránya 10% alatti a szlovákok, szlovének és horvátok esetében is, akárcsak a németek esetében, de itt az arányszámnak nem szabad megtévesztenie bennünket. Igaz, hogy a nem Magyarországon született 9756 német a magyarországi németiség mindössze 8,11%-át képezi, de számuk az összes külföldön született kisebbségi kötődésűek több mint egynegyedét teszi ki, és abszolút számban is két és fél ezerrel több, mint az őket követő románok esetében (4. táblázat, 3. ábra).

3. ábra. A Magyarországon és külföldön született kisebbségi kötődésűek aránya kisebbségenként

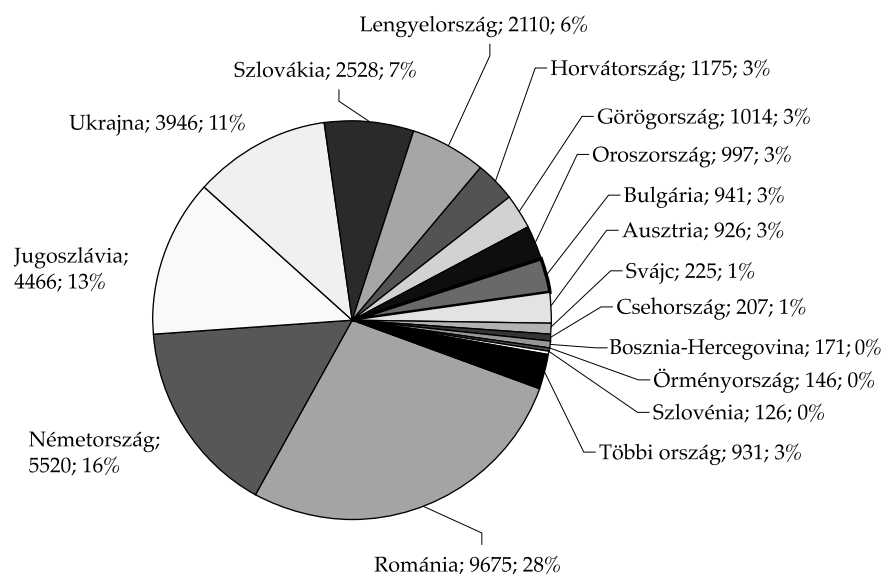
Származási ország

A külföldön születettek 98 országból érkeztek. Száznál több, külföldön született kisebbségi kötődésű személy 16 országból származik. Ők a külföldön születettek 97,35%-át képezik. A legtöbben Romániából érkeztek (9675 fő), őket a Németországban születettek követik (5520 fő) (5. táblázat, 4. ábra).

5. táblázat. A külföldön született kisebbségi kötődésűek származási ország szerint

Ország	Bolgár	Cigány	Görög	Horvát	Lengyel	Német	Örmény	Román	Ruszin	Szerb	Szlovák	Szlovén	Ukrán	Együtt
Románia	11	552	62	54	22	1274	109	7134	69	51	214	31	92	9675
Németország	3	25	13	24	33	5342	6	6	8	18	16	12	14	5520
Szerbia és Montenegró	10	105	18	894	9	780	2	21	20	2492	57	37	21	4466
Ukrajna	7	48	13	11	41	130	10	33	412	9	93	8	3131	3946
Szlovákia	6	103	19	21	20	417	4	18	19	5	1801	60	35	2528
Lengyelország	4	3	8	7	1973	83	1	2	2	2	9	12	6	2110
Horvátország	2	10	2	847	3	164	2	2	2	122	8	10	3	1175
Görögország	4	3	985	2	1	6	4	1	1	5	1	2		1014
Oroszország	8	6	10	4	23	76	31	17	517	7	11	11	276	997
Bulgária	897	3	9	3	1	13	2	1	3	3	3	1	2	941
Ausztria		8	5	37	3	838	1	9		12	3	4	6	926
Svájc	1					222		1		1				225
Csehország	1	8	4	1	5	68	2	1	3	2	100	8	4	207
Bosznia-Hercegovina		2	1	104		13				46	2	3		171
Örményország						1	141	2	1				1	146
Szlovénia	1	3		9	1	12			1	8	2	89		126
USA		9	7	13	2	34	3	4	1	5	7	7	4	96
Ciprus			86				1							87
Franciaország		4	2	1	3	38		1	1		12	1	1	64
Kazahsztán			2		1	2	1		28			1	22	57

Ország	Bolgár	Cigány	Görög	Horvát	Lengyel	Német	Örmény	Román	Ruszin	Szerb	Szlovák	Szlovén	Ukrán	Együtt
Beloruszia	1				3	5	1		23	1			8	42
Törökország	9	1	7			12	7	1			1		1	39
Nagy-Britannia		6			2	20	1	1		1	5	1	1	38
Olaszország	2	2	3	4		18	1		1		2	1		34
Hollandia		3		3		25								31
Belgium		2		1	1	19							3	26
Moldova							1	14	3				8	26
Svédország		5		1		11				2	1			20
Grúzia			1				7		6				5	19
Ausztrália		6				9	1							16
Kanada		3	3	1		7		1				1		16
Macedónia	1		4	1		2		1		6			1	16
Üzbegisztán			1			1			5	2			7	16
Albánia	2		9			1				2				14
Szíria					1	4	4	1			1		2	13
Azerbajdzsán							9		2		1			12
Egyiptom			3		1	5		2					1	12
Dánia					2	7					2			11
India				3		6		1					1	11
Kirgizisztán						2			8				1	11
Izrael			2		2		3	1		1		1		10
Többi 58 ország	7	12	11	4	9	89	13	10	9	5	8	6	11	194
Összesen	977	932	1290	2050	2162	9756	366	7286	1142	2808	2360	307	3668	35104

4. ábra. A külföldön született kisebbségi kötődésűek száma és aránya származási ország szerint

A külföldön született kisebbségi kötődésűek majdnem háromnegyede azokból az országokból érkezett, amelyekben nemzetiségük nyelve hivatalos használatban van, ahol saját nyelvükön rendelkezésre állt számukra a teljes szellemi-kulturális intézményrendszer. A külföldön született román kötődésűek 98%-a Romániából, a bolgárok és lengyelek 91–92%-a Bulgáriából,

6. táblázat. Az „anyaországból” származó, külföldön született kisebbségi kötődésűek aránya

Kisebbség	„Anyországából”	Külföldön születettek százaléká
Bolgár	897	91,81
Görög	985	76,36
Horvát	847	41,32
Lengyel	1 973	91,26
Német	6 402	65,62
Örmény	141	38,52
Román	7 134	97,91
Szerb	2 492	88,75
Szlovák	1 801	76,31
Szlovén	89	28,99
Ukrán	3 131	85,36
Összesen	25 892	73,76

illetve Lengyelországból, a szerbek 89, az ukránok 85%-a Szerbiából (Jugoszláviából), illetve Ukrajnából érkezett. A külföldön született szlovéneknek azonban mindössze 29%-a hagyta el Szlovéniát, hogy Magyarországon telepedjen le.

A külföldön született német kötődésűek majdnem kétharmada Németországban, Ausztriában vagy Svájcban született. Esetükben még két ország képvisel jelentős arányt: Románia (1274 fő) és Jugoszlávia (780 fő) (6. táblázat).

Országokként

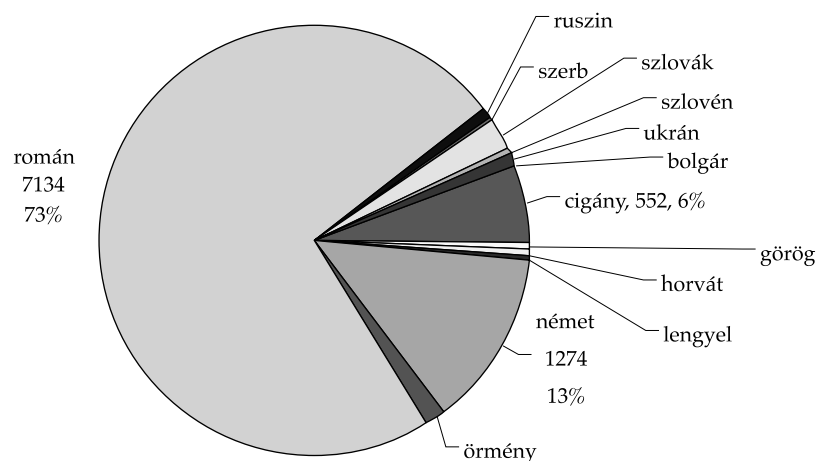
A 2001. évi népszámlálás adatai szerint Romániából, Németországból, Szerbia és Montenegróból, Ukrajnából, Szlovákiából és Lengyelországból érkezett több mint 2000, külföldön született kisebbségi kötődésű személy. Ezek jellemzőit vizsgáljuk most meg részletesebben.

ROMÁNIA

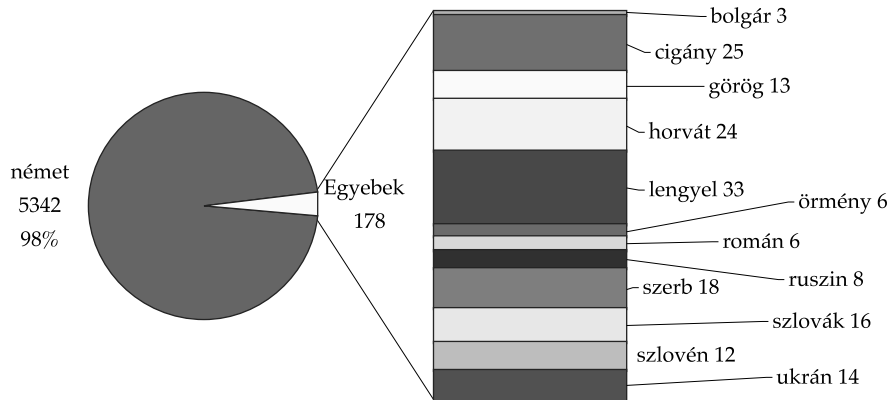
A külföldön született kisebbségi kötődésűek 27,56%-a (9675 fő) Romániából származik. A népszámlálás során majdnem háromnegyed részük a román, 13%-uk német kötődésűnek vallotta magát. A Romániában született 552 cigány kötődésű a külföldön született magyarországi cigányok 60%-át teszi ki (5. ábra).

NÉMETORSZÁG

A Németországban született kisebbségi kötődésűek között elvétve akad olyan személy, aki nem a németiséghez tartozónak vallotta magát a népszámlálás során. Az 5520 németországi születésű a külföldön született kisebbségiek 15,72%-át képezi. Közülük 5342 fő, azaz 98%-uk nyilvánította ki vala-

5. ábra. A Romániában született kisebbségi kötődésűek kisebbségek szerinti megoszlása

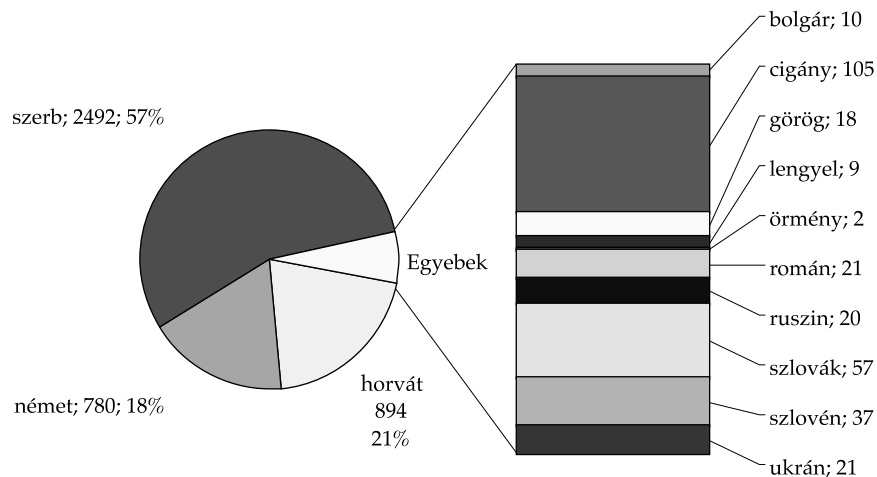

6. ábra. A Németországban született kisebbségi kötődésűek kisebbségek szerinti megoszlása

mely népszámlálási kérdés keretében a németséghez való kötődését. Ők a magyarországi németség 4,44%-át képezik. A németországi születésűek száma egy másik kisebbség esetében sem haladja meg a 33 főt (6. ábra).

SZERBIA ÉS MONTENEGRÓ

Mint ahogy maga az ország is soknemzetiségű, úgy a Szerbia és Montenegróban (tehát az egykori Jugoszlávia két nevezett köztársaságában) született, a népszámlálás során magukat valamely kisebbséghez tartozónak vallók nemzetiségi összetétele is vegyes. A többséget ebben az esetben is a szerbek képezik, de jelentős a horvát és a német kötődésűek száma is (7. ábra).

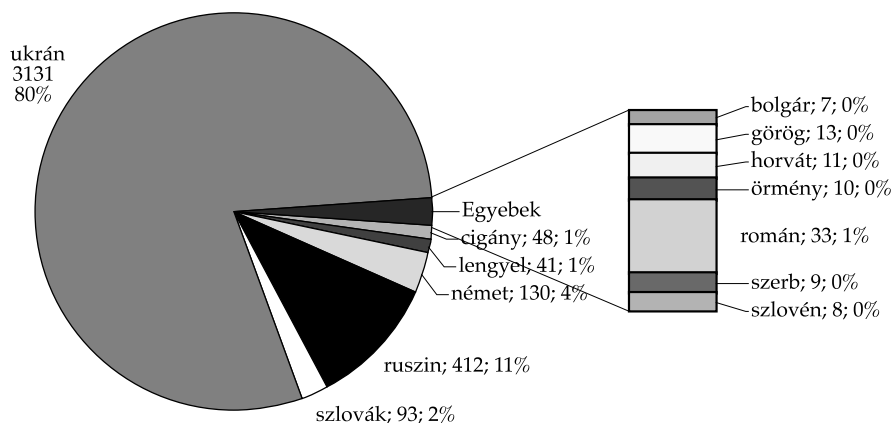
7. ábra. A Szerbia és Montenegróban született kisebbségi kötődésűek kisebbségek szerinti megoszlása

UKRAJNA

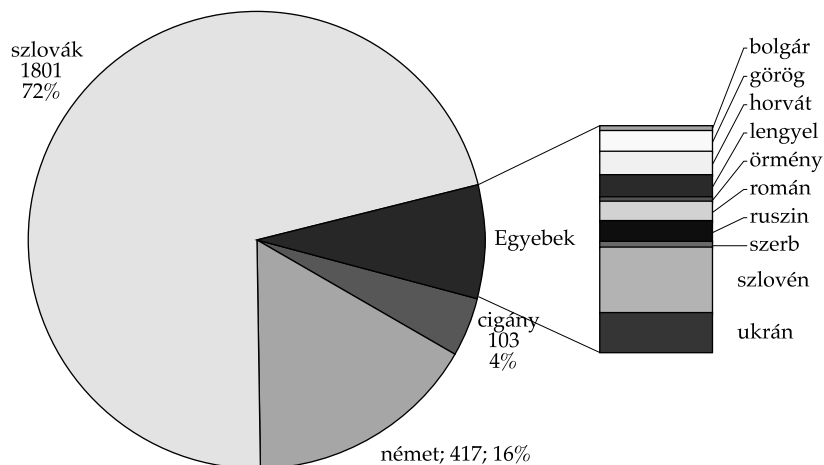
Az Ukrajnában született kisebbségi kötődésűek 80%-a vallotta magát az ukránokhoz tartozónak. Rajtuk kívül a legnagyobb számot a ruszinok teszik ki (412 fő), és 130 német kötődésű személy is úgy döntött, hogy Magyarországon telepszik le (8. ábra).

SZLOVÁKIA

A Szlovákiában született 2528 kisebbségi kötődésű személy 72%-a vallotta magát a népszámlálás során a szlováksághoz tartozónak. Ebből az országból is származik 417, magyarországi német kötődést valló személy (9. ábra).

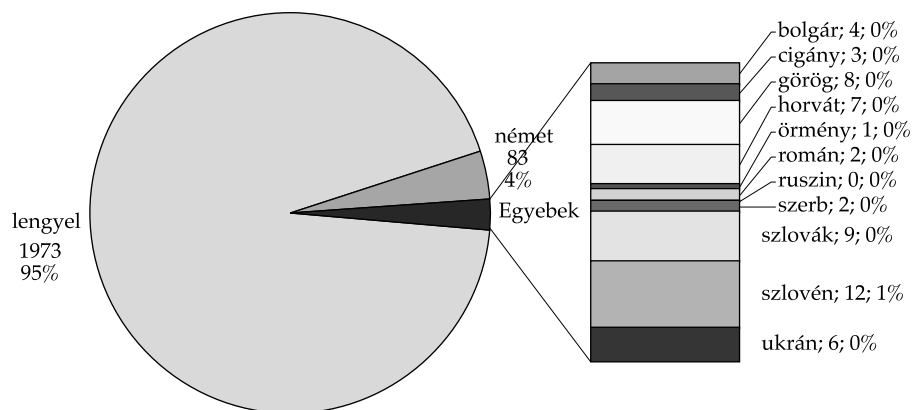
8. ábra. Az Ukrajnában született kisebbségi kötődésűek kisebbségek szerinti megoszlása

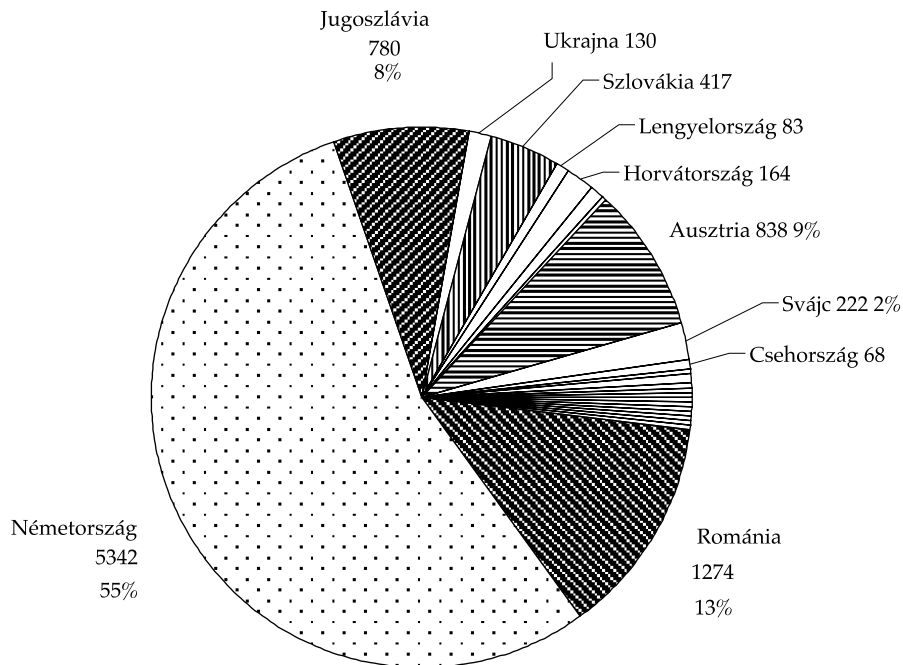
9. ábra. A Szlovákiában született kisebbségi kötődésűek kisebbségek szerinti megoszlása

LENGYELORSZÁG

A Lengyelországban született kisebbségi kötődésűek 95%-a lengyel (a külföldön született lengyel kötődésűek 91%-a), 4%-a német kötődését jelezte a népszámlálás során (10. ábra).

10. ábra. A Lengyelországban született kisebbségi kötődésűek kisebbségek szerinti megoszlása

11. ábra. A külföldön született német kötődésűek születési ország szerinti megoszlása

Kisebbségenként

A külföldön született és nemzeti-etnikai kötődést vallók csoportjának több mint 48%-át a német (9756 személy: 28%) és román (7286 személy: 21%) kötődést vallók alkotják.

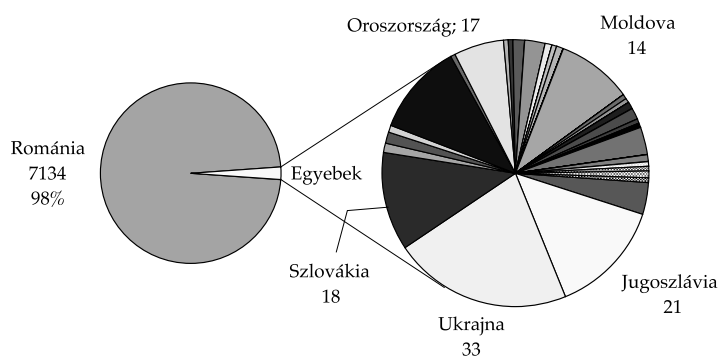
Míg a román kötődést vallók túlnyomó többsége Romániában született, addig a német kötődést vallók születési ország szerinti „szóródása” lényegesen magasabb.

NÉMETEK

A külföldön született kisebbségi kötődésűek közül a németek esetében a legkifejezettebb a sokszínűség a származási ország szempontjából. Mintegy kétharmaduk Németországból, Svájcból és Ausztriából származik, de jelentős számban érkeztek németek a német nyelvterületen kívülről, így Romániából, az egykori Jugoszláviából, Horvátországból, Szlovákiából, Ukrajnából is (11. ábra).

ROMÁNOK

A népszámlálás során román kötődésűként nyilatkozó külföldön született személyek szinte kizárólag Romániából érkeztek Magyarországra (12. ábra). Jelentős részüknél a magyar kötődés erőteljesebb, mint a román (erről az Identitásjellemzők című fejezetben beszélünk részletesebben).

12. ábra. A külföldön született román kötődésűek születési ország szerinti megoszlása

*Demográfiai jellemzők***NEMEK SZERINTI MEGOSZLÁS**

Az évszázad folyamán Magyarországon még sosem volt akkora az aránytalanság a nők és férfiak száma között, mint amekkorát a 2001. évi népszámlálás adatai mutatnak: 100 férfira több mint 110 nő jutott. A századfordulón

még nagyjából egyensúlyban volt a férfiak és nők száma, majd a nők aránya fokozatosan emelkedett. A II. világháború után, az 1949. évi népszámlálás során ez az arány – a háborús veszteségek hatására – 100 : 108 lett. A különbség az 1960-as, 1970-es években fokozatosan csökkent, majd az 1980-as évektől ismét kiéleződött. A nőtöbblet alapvetően az átlagéletkor növekedésével függ össze: a nők átlagéletkora nagyobb mértékben nő, mint a férfiaké (7. táblázat).

7. táblázat. A férfiak és nők aránya 1970–2001

Év	Összesen	Férfi	Nő	100 férfira
1970	10 300 996	4 992 103	5 308 893	106
1980	10 709 463	5 188 709	5 520 754	106
1990	10 374 823	4 984 904	5 389 919	108
2001	10 198 315	4 850 650	5 347 665	110

A külföldön született kisebbségi kötődésűek tekintetében ez az aránytalanság még nagyobb: a 35 ezer főből 20 ezer a nő, tehát 100 férfira majdnem 133 nő jut. Ugyanakkor kisebbségenként jelentősek a különbségek is. Míg a ruszinok és a lengyelek esetében a nők jóval meghaladják a kétszeres arányt, addig a szerbek esetében 100 férfira nem egészen 80 nő jut. Az ő esetükben nyilvánvalóan befolyásolta ezt az is, hogy a háború miatt, a katonai behívók elől menekülve több férfi hagyta el Szerbiát. Ugyancsak a férfiak vannak többségben a külföldön született örmények, horvátok, görögök és bolgárok körében, valamint az országos átlagnál kedvezőbb az arány a románok esetében is (8. táblázat).

8. táblázat. A külföldön született kisebbségi kötődésűek nemek szerint

Kisebbség	Férfi	Nő	Összesen	100 férfira (%)
Bolgár	491	486	977	98,98
Cigány	430	502	932	116,74
Görög	651	639	1 290	98,16
Horvát	1 039	1 011	2 050	97,31
Lengyel	662	1 500	2 162	226,59
Német	4 056	5 700	9 756	140,53
Örmény	189	177	366	93,65
Román	3 554	3 732	7 286	105,01
Ruszin	339	803	1 142	236,87
Szerb	1 562	1 246	2 808	79,77
Szlovák	778	1 582	2 360	203,34
Szlovén	117	190	307	162,39
Ukrán	1 217	2 451	3 668	201,40
Összesen	15 085	20 019	35 104	132,71

ÉLETKOR

Magyarországon az elmúlt száz évben a lakosság átlagéletkora 12 évvel nőtt: 1900-ban az átlagéletkor még nem érte el a 27 évet, a 2001. évi népszámlálás adatai szerint viszont már meghaladta a 39-et. Mind a férfiak, mind a nők átlagéletkora folyamatosan emelkedik, a nőké azonban valamivel gyorsabban. 1870-ben még a férfiak voltak hosszabb életűek, az átlagéletkor a századfordulóra kiegyenlítődött, ma pedig a nők átlagban négy évvel tovább élnek, mint a férfiak.

Az örvendetes jelenséghez azonban a lakosság kedvezőtlen korösszetétele párosul: a születések számának folyamatos csökkenése miatt a 20 év alatti népesség minden korcsoportja tekintetében folyamatos fogyatkozás mutatkozik (9. táblázat).

9. táblázat. Magyarország népessége nemek és korcsoportok szerint 1970–2001

Nem	Korcsoport	1970	1980	1990	2001
Mind	0–14	21,1	21,9	20,5	16,6
	15–39	37,0	35,8	35,6	35,1
	40–59	24,9	25,3	25,1	27,9
	60–X	17,1	17,2	18,9	20,3
Férfiak	0–14	22,4	23,3	21,8	17,9
	15–39	38,2	37,4	37,5	37,4
	40–59	24,3	24,7	24,9	28,1
	60–X	15,2	14,7	15,7	16,5
Nők	0–14	19,8	20,6	19,4	15,5
	15–39	35,8	34,3	33,9	32,9
	40–59	25,4	25,7	25,1	27,7
	60–X	18,9	19,3	21,7	23,9

10. táblázat. A kisebbségi kötődésűek korcsoportok szerinti megoszlása (százalékban)

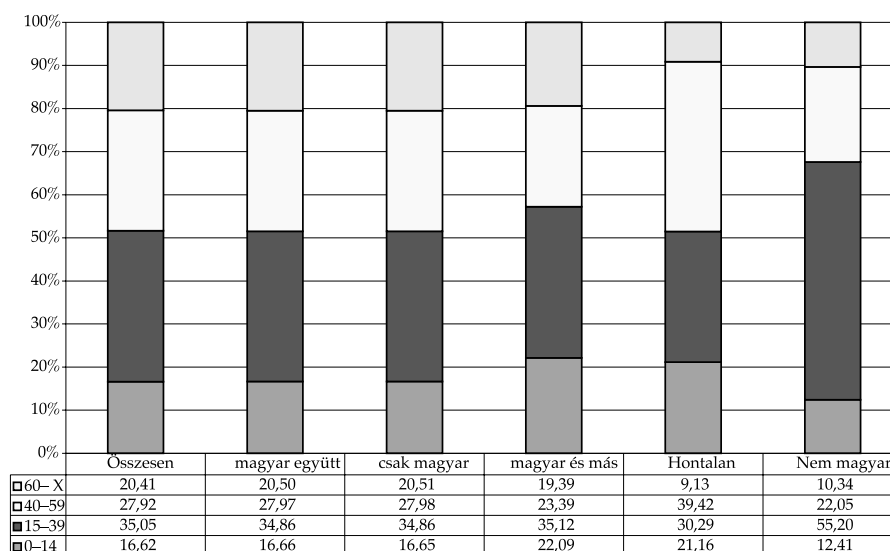
Kisebbség	0–14	15–39	40–59	60–X	15–59
Bolgár	9,33	34,07	34,93	21,68	69,00
Cigány	34,52	43,43	17,35	4,70	60,78
Görög	7,55	46,03	30,02	16,39	76,05
Horvát	9,16	29,18	33,30	28,36	62,48
Lengyel	9,49	32,81	43,45	14,25	76,26
Német	8,54	29,95	32,85	28,66	62,80
Örmény	8,33	39,06	32,70	19,91	71,76
Román	8,03	43,54	27,85	20,57	71,40
Ruszin	8,32	37,71	34,44	19,53	72,15
Szerb	8,65	39,86	29,37	22,11	69,24
Szlovák	9,13	24,49	31,68	34,70	56,17
Szlovén	8,07	28,48	34,11	29,35	62,58
Ukrán	10,13	42,80	30,70	16,37	73,50
Kisebbségek átlaga	20,70	36,86	25,42	17,02	62,28
Országos átlag	16,62	35,05	27,92	20,41	62,97

A magyarországi kisebbségek korösszetétele az országos átlagértékeknel is kedvezőtlenebb. A gyerekkorúak aránya a cigányság kivételével minden kisebbség esetében kisebb, mint az össznépességben: alig éri el az országos átlag felét. Ugyanakkor a legnagyobb létszámú kisebbségek esetében – szintén a cigányság kivételével – az időskorúak aránya is magasabb. Magyarországon a lakosság egyötöde idősebb 60 évnél, miközben a szlovákok több mint egyharmada tartozik ebbe a korcsoportba (10. táblázat).

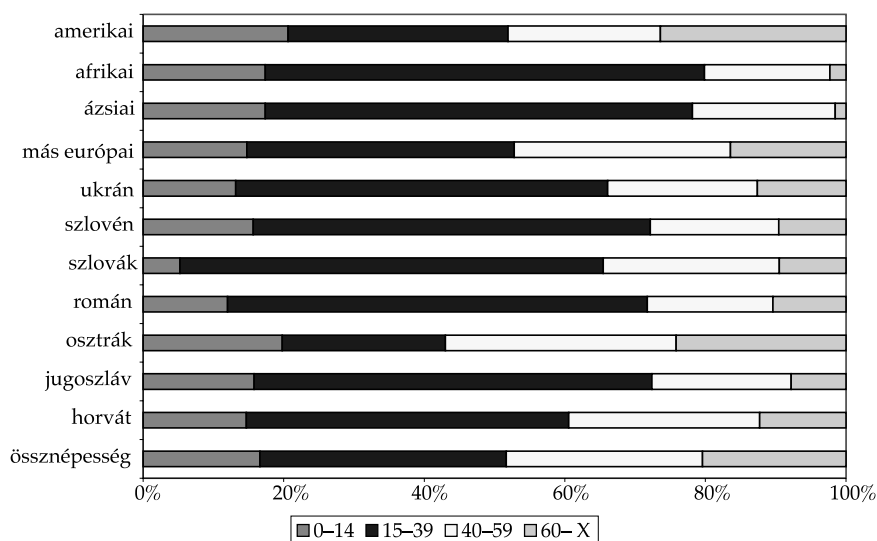
Megfigyelhető, hogy azoknak a kisebbségeknek a korösszetétele a kedvezőbb, amelyek körében nagyobb a külföldön születettek aránya. Ez természetes, hiszen az erejük teljében lévő, munkaképes egyének vállalják elsősorban azokat a kihívásokat, amelyek a más országba költözéssel járnak. Szemléltetően mutatja ezt a Magyarországon élő népszámlálási lakónépesség állampolgársági státus szerinti csoportjainak korösszetétele. Mint korábban jelez-

11. táblázat. A népszámlálási lakónépesség megoszlása állampolgárság szerint

Állampolgárság	Fő	Százalék
Csak magyar	10 087 476	98,913
Magyar és más	17 593	0,173
Hontalan	241	0,002
Nem magyar	93 005	0,912
Összesen	10 198 315	100,000

13. ábra. A népesség megoszlása állampolgársági státus és korcsoportok szerint

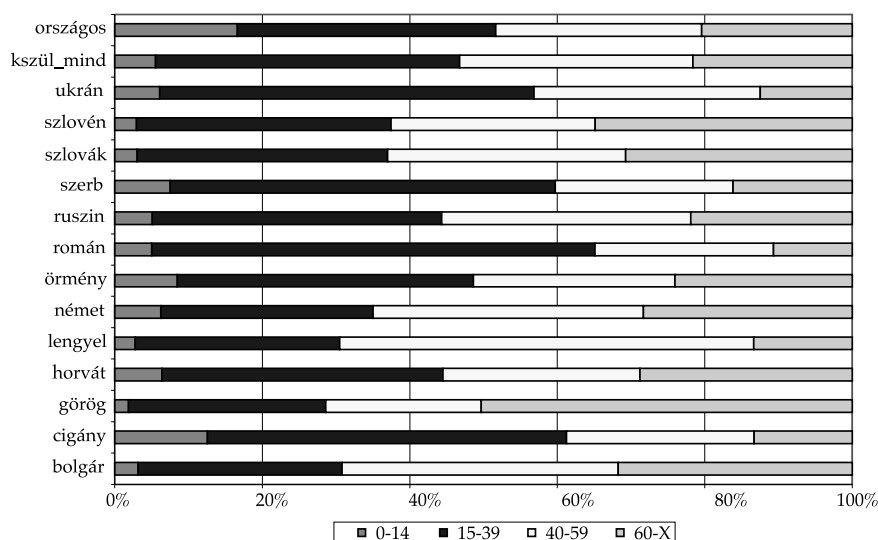
14. ábra. A magyar és más, illetve csak más állampolgárságúak korösszetétele származási országonként

tük, Magyarországon több mint 110 ezer olyan személy él életvitelszerűen, akinek az állampolgársága nem magyar, vagy nem csak magyar. Állampolgárság szerinti megoszlásukat a 11. táblázat, illetve a 13. ábra mutatja.

A magyar és más állampolgárságúak, tehát a többes állampolgársággal rendelkezők körében az országos átlagértéknél jóval több a gyerekkorú és valamivel kevesebb az időskorú. A csak külföldi állampolgársággal rendelkezők körében kevesebb ugyan a gyerekkorú, de az időskorúak aránya is az országos átlagnak mindössze a felét teszi ki. Esetükben a 15–39 év közötti, legproduktívabb korcsoport részesedése meghaladja az 55%-ot (14. ábra).

A bevándorlók korösszetétele tehát enyhén fiatalítja Magyarország össznépeségét, de ez nem kifejezetten a kisebbségi kötődésűekre vonatkozik. Az ő jellemzőik kedvezőbbek, mint az egyes magyarországi kisebbségek átlagértékei, amelyek azonban a magyarországi átlagértékeknél is jóval kedvezőtlenebbek.

Az összes, külföldön született kisebbségi kötődésű átlagát tekintve megállapíthatjuk, hogy körükben a gyerekkorúak aránya az igen kedvezőtlen országos átlagnak csak harmadát teszi ki. Az öregkorúak aránya is 1%-kal magasabb. Az igazi nyereség a fiatalabb felnőttkorúak viszonylag magas aránya lehet, amely a románok, a szerbek, az ukránok esetében meghaladja az 50%-ot. Ugyanakkor láthatjuk, hogy a 15–59 éves korúak, tehát a „munkára foghatók” aránya csak a görögök esetében jóval alacsonyabb az ország átlagánál, viszont a románok, lengyelek, ukránok esetében 10–12%-kal magasabb (12. és 13. táblázat, 15. ábra).

15. ábra. A külföldön született kisebbségi kötődésűek megoszlása korcsoportok szerint

Ha tehát összehasonlítjuk a külföldön született kisebbségi kötődésűek korösszetételét a kisebbségek összlétszámának arányaival, azt mondhatjuk, hogy a bevándorló kisebbségiek elsősorban azzal javítják a kisebbségek életkori jellemzőit, hogy körükben magasabb a munkaképes korúak aránya. A külföldön születettek között is elsősorban az idősebbek tartották fontosnak a népszámlálás során deklarálni kisebbségi identitásukat. Ugyanakkor a 0–14

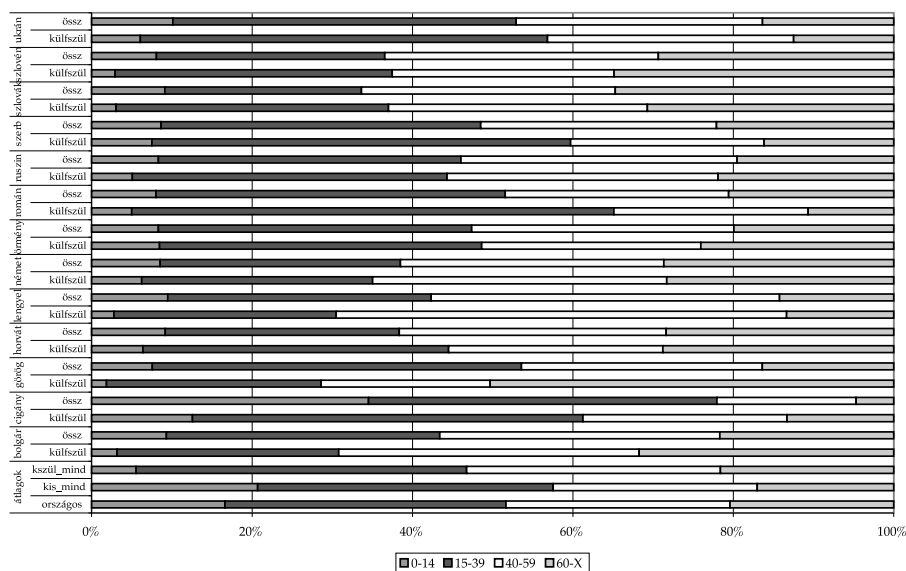
12. táblázat. A külföldön született kisebbségi kötődésűek megoszlása korcsoportok szerint abszolút számban

Kisebbség	0–14	15–39	40–59	60–X	Összesen
Bolgár	31	270	366	310	977
Cigány	117	454	237	124	932
Görög	24	345	272	649	1 290
Horvát	131	781	548	590	2 050
Lengyel	60	599	1 214	289	2 162
Német	609	2 808	3 578	2761	9 756
Örmény	31	147	100	88	366
Román	364	4 380	1 764	778	7 286
Ruszin	58	448	386	250	1 142
Szerb	211	1 466	677	454	2 808
Szlovák	72	801	762	725	2 360
Szlovén	9	106	85	107	307
Ukrán	223	1 862	1 125	458	3 668
Mind	1940	14 467	11 114	7583	35 104

13. táblázat. A külföldön született kisebbségi kötődésűek megoszlása korcsoportok szerint százalékban

Kisebbség	0-14	15-39	40-59	60-X	Összesen
Bolgár	3,17	27,64	37,46	31,73	65,10
Cigány	12,55	48,71	25,43	13,30	74,14
Görög	1,86	26,74	21,09	50,31	47,83
Horvát	6,39	38,10	26,73	28,78	64,83
Lengyel	2,78	27,71	56,15	13,37	83,86
Német	6,24	28,78	36,67	28,30	65,46
Örmény	8,47	40,16	27,32	24,04	67,49
Román	5,00	60,12	24,21	10,68	84,33
Ruszin	5,08	39,23	33,80	21,89	73,03
Szerb	7,51	52,21	24,11	16,17	76,32
Szlovák	3,05	33,94	32,29	30,72	66,23
Szlovén	2,93	34,53	27,69	34,85	62,21
Ukrán	6,08	50,76	30,67	12,49	81,43
Külföldön született mind	5,53	41,21	31,66	21,60	72,87
Országos	16,62	35,05	27,92	20,41	62,97

évesek alacsony aránya nemcsak a csekély gyermekszámról tanúskodik, hanem a szülők etnikai pesszimizmusáról is, tehát arról, hogy gyermekük leendő anyanyelveként már nem a kisebbség nyelvét jelölték meg (14. táblázat, 16. ábra).

16. ábra. A kisebbségek összlétszámának és a külföldön született kisebbségi kötődésűeknek a korösszetételében mutatkozó különbségek

14. táblázat. Az összes kisebbségi és a külföldön született kisebbségi kötődésűek korösszetételében mutatkozó különbségek (százalékban)

Kisebbség		0-14	15-39	40-59	60-X	15-59
Átlagok	országos	16,62	35,05	27,92	20,41	62,97
	kisebbségi kötődésűek mind	20,70	36,86	25,42	17,02	62,28
Bolgár	külföldön született mind	5,53	41,21	31,66	21,60	72,87
	külföldön született	3,17	27,64	37,46	31,73	65,10
Cigány	összes	9,33	34,07	34,93	21,68	69,00
	külföldön született	12,55	48,71	25,43	13,30	74,14
Görög	összes	34,52	43,43	17,35	4,70	60,78
	külföldön született	1,86	26,74	21,09	50,31	47,83
Horvát	összes	7,55	46,03	30,02	16,39	76,05
	külföldön született	6,39	38,10	26,73	28,78	64,83
Lengyel	összes	9,16	29,18	33,30	28,36	62,48
	külföldön született	2,78	27,71	56,15	13,37	83,86
Német	összes	9,49	32,81	43,45	14,25	76,26
	külföldön született	6,24	28,78	36,67	28,30	65,46
Örmény	összes	8,54	29,95	32,85	28,66	62,80
	külföldön született	8,47	40,16	27,32	24,04	67,49
Román	összes	8,33	39,06	32,70	19,91	71,76
	külföldön született	5,00	60,12	24,21	10,68	84,33
Ruszin	összes	8,03	43,54	27,85	20,57	71,40
	külföldön született	5,08	39,23	33,80	21,89	73,03
Szerb	összes	8,32	37,71	34,44	19,53	72,15
	külföldön született	7,51	52,21	24,11	16,17	76,32
Szlovák	összes	8,65	39,86	29,37	22,11	69,24
	külföldön született	3,05	33,94	32,29	30,72	66,23
Szlovén	összes	9,13	24,49	31,68	34,70	56,17
	külföldön született	2,93	34,53	27,69	34,85	62,21
Ukrán	összes	8,07	28,48	34,11	29,35	62,58
	külföldön született	6,08	50,76	30,67	12,49	81,43
	összes	10,13	42,80	30,70	16,37	73,50

TERMÉKENYSÉG

Magyarországon folyamatosan csökken a fertilitás. 1970-ben száz 15 éves és idősebb nőre még 178 élve született gyermek jutott, a 2001. évi népszámlálás adatai szerint viszont már csak 153 (15. táblázat).

1970 óta a négy és több élve született gyermeket szült 15 éves és idősebb nőknek mind a száma, mind az aránya folyamatosan csökken és mind nagyobb a két gyerekesek részaránya (16. és 17. táblázat).

A 15 éves és idősebb kisebbségi kötődésű nők átlagban 1,93 élve született gyermeket hoztak a világra, ami az országos átlagnál (1,53) jóval magasabb. A legtöbb kisebbség esetében azonban a termékenység még az országos értékeknél is kedvezőtlenebb. Kivételt képeznek az összes kisebbségek mintegy felét kitevő cigány kötődésűek: száz 15 éves és idősebb cigány nőre 262 élve

15. táblázat. Száz 15 éves és idősebb nőre jutó élve született gyermekek száma 1970–2001

	1970	1980	1990	2001
Gyermek	178	171	165	153

16. táblázat. Száz 15 éves és idősebb nők megoszlása élve született gyermekek száma szerint abszolút számban 1970–2001

Év	0	1	2	3	4+	Összesen
1970	1 191 596	1 005 180	1 031 831	462 067	562 599	4 253 273
1980	1 056 370	1 064 124	1 360 042	480 171	424 266	4 384 973
1990	990 851	1 010 126	1 539 296	490 924	318 600	4 349 797
2001	1 159 645	1 006 535	1 608 898	502 644	242 389	4 520 111

17. táblázat. A 15 éves és idősebb nők megoszlása élve született gyermekek száma szerint százalékban 1970–2001

Év	0	1	2	3	4+
1970	28,02	23,63	24,26	10,86	13,23
1980	24,09	24,27	31,02	10,95	9,68
1990	22,78	23,22	35,39	11,29	7,32
2001	25,66	22,27	35,59	11,12	5,36

18. táblázat. A 15 éves és idősebb, kisebbségi kötődésű nők megoszlása élve született gyermekek száma szerint (százalékban)

Kisebbség	0	1	2	3	4+	100 főre
Bolgár	27,75	27,94	34,75	6,63	2,94	131,34
Cigány	20,73	14,35	18,20	18,29	28,43	262,39
Görög	39,70	23,66	29,21	5,43	1,99	107,79
Horvát	20,38	21,77	40,73	11,78	5,34	163,79
Lengyel	27,70	23,41	36,83	9,16	2,90	137,28
Német	24,31	20,74	41,22	10,35	3,38	149,85
Örmény	34,23	22,75	31,17	8,41	3,44	125,81
Román	25,24	26,82	31,26	10,28	6,40	151,56
Ruszin	22,14	27,78	35,73	9,66	4,70	151,37
Szerb	31,85	26,14	31,47	7,62	2,92	124,98
Szlovák	19,04	20,62	41,33	13,21	5,81	170,55
Szlovén	18,78	19,44	37,07	15,28	9,43	187,89
Ukrán	25,50	29,23	34,26	7,99	3,02	135,52

született gyerek jut, s ez az arány egyedül az ő esetükben haladja meg a népesség egyszerű újratermelődéséhez szükséges mértéket. Az országos átlagnál magasabbak a termékenységi mutatók a szlovákok, szlovének, horvátok esetében is. Száz, 15 éves és idősebb nőre a szlovéneknél 187, a szlovákoknál 170, a horvátoknál 163 élve született gyerek jut.

A szlovének esetében az országos átlagot magasan meghaladja a három (11,12 : 15,28) és a háromnál több gyermeket vállalók (5,36 : 9,43) aránya. A szlovákok esetében az országosnál magasabb termékenységi mutató elsősorban annak köszönhető, hogy körükben az országos átlagnál magasabb a három gyermeket vállalók aránya (11,12 : 13,21). A horvátok termékenységi mutatóinak némileg az országos átlag fölé emelkedését pedig a két (35,59 : 40,73) és a három gyermeket vállalók (11,12 : 11,78) biztosítják (18. táblázat).

A külföldön született kisebbségi kötődésű nők termékenysége – az összes kisebbségi kötődésűek átlagával szemben – elmarad az országos érték mögött. Ennek elsősorban az a magyarázata, hogy a cigányság körében rendkívül alacsony a bevándoroltak aránya: a 2001. évi népszámlálás során a külföldön születettek közül mindössze 932 személy adta tanújelét cigány kötődésének, köztük a 15 éves és idősebb nők száma 443. Az összeírás időpontjában ezeknek is majdnem negyede volt gyermektelen (19. táblázat).

Ugyanakkor a már szült, cigány kötődésű nők termékenysége a külföldön születettek esetében is jelentősen meghaladja az országos átlagot, bár valamivel alacsonyabb, mint a Magyarországon született cigány nők esetében (20. táblázat).

Megállapítható tehát, hogy a bevándorolt nők a görögök és a lengyelek esetében növelik a legnagyobb mértékben kisebbségük termékenységét, de az örmények, a bolgárok és a németek esetében is pozitívan befolyásolják a fertilitást. Ugyanakkor más olyan kisebbségeknél – ruszinok, románok, szer-

19. táblázat. A 15 éves és idősebb, külföldön született kisebbségi kötődésű nők élve született gyerekeinek száma százalékos megoszlásban

Kisebbség	0	1	2	3	4+	100 főre
Bolgár	19,19	31,77	40,51	7,46	1,07	139,66
Cigány	22,57	21,44	18,28	15,58	22,12	230,47
Görög	25,87	19,68	42,22	8,41	3,81	148,89
Horvát	26,59	23,52	34,64	10,06	5,19	149,89
Lengyel	16,02	26,07	44,53	11,20	2,17	158,25
Német	22,82	22,56	37,55	12,70	4,36	155,95
Örmény	29,27	23,17	32,93	12,20	2,44	137,20
Román	30,44	31,62	25,73	7,93	4,29	127,45
Ruszin	19,07	32,17	37,48	8,17	3,11	146,04
Szerb	38,15	24,23	27,47	7,09	3,06	114,52
Szlovák	22,45	21,93	36,79	13,43	5,39	161,71
Szlovén	28,65	24,32	25,95	15,14	5,95	148,65
Ukrán	25,79	31,51	34,80	6,45	1,45	126,77

20. táblázat. Az élve született gyerekek száma száz, 15 éves és idősebb kisebbségi kötődésű, illetve külföldön született kisebbségi kötődésű nőre

Kisebbség	Összes	Külföldön született	Különbség
Bolgár	131,34	139,66	8,31
Cigány	262,39	230,47	-31,92
Görög	107,79	148,89	41,10
Horvát	163,79	149,89	-13,89
Lengyel	137,28	158,25	20,97
Német	149,85	155,95	6,10
Örmény	125,81	137,20	11,38
Román	151,56	127,45	-24,12
Ruszin	151,37	146,04	-5,32
Szerb	124,98	114,52	-10,45
Szlovák	170,55	161,71	-8,83
Szlovén	187,89	148,65	-39,24
Ukrán	135,52	126,77	-8,75

bek, örmények, ukránok – ahol magas a külföldön születettek aránya, és korösszetételükben fiatalítják az adott kisebbséget, a termékenység – mint látható – nemcsak az országos átlagtól, de az adott kisebbség termékenységi mutatóitól is elmarad. Ennek több magyarázata is van. Egyrészt vannak olyan kisebbségek, például szerbek, ahol a nők és a férfiak aránya kedvezőtlenebb az országos és a kisebbségi trendeknél is, másrészt ezek a személyek az elmúlt években érkeztek Magyarországra, tehát természetes módon először új életfeltételeik megteremtésével voltak, vannak elfoglalva.

Családi állapot

Magyarországon szinte az egész évszázad során folyamatosan nőtt a 15 éves és idősebb nők körében az özvegyek és az elváltak aránya. Az 1980-as évektől a hajadonok száma is mind nagyobb, és gyorsuló ütemben csökken a házasok aránya (21. és 22. táblázat).

21. táblázat. A 15 éves és idősebb nők megoszlása családi állapot szerint abszolút számban (1970–2001)

Év	Összesen	Hajadon	Házias	Özvegy	Elvált
1970	4 253 273	730 008	2 713 634	648 965	160 666
1980	4 384 973	603 528	2 818 679	716 658	246 108
1990	4 349 797	692 507	2 525 754	773 268	358 268
2001	4 520 111	998 527	2 231 949	837 618	452 017

22. táblázat. A 15 éves és idősebb nők megoszlása családi állapot szerint százalékban (1970–2001)

Év	Összesen	Hajadon	Házás	Özvegy	Elvált
1970	100	17,16	63,80	15,26	3,78
1980	100	13,76	64,28	16,34	5,61
1990	100	15,92	58,07	17,78	8,24
2001	100	22,09	49,38	18,53	10,00

23. táblázat. A 15 éves és idősebb férfiak megoszlása családi állapot szerint abszolút számban (1970–2001)

Év	Összesen	Nőtlen	Házás	Özvegy	Elvált
1970	3 874 169	954 356	2 709 256	123 991	86 566
1980	3 983 317	875 261	2 818 932	139 762	149 362
1990	3 894 477	978 955	2 515 922	150 652	248 948
2001	3 983 268	1 310 563	2 213 765	152 927	306 013

24. táblázat. A 15 éves és idősebb férfiak megoszlása családi állapot szerint százalékban (1970–2001)

Év	Összesen	Nőtlen	Házás	Özvegy	Elvált
1970	100	24,63	69,93	3,20	2,23
1980	100	21,97	70,77	3,51	3,75
1990	100	25,14	64,60	3,87	6,39
2001	100	32,90	55,58	3,84	7,68

25. táblázat. A 15 éves és idősebb, kisebbségi kötődésű nők megoszlása családi állapot szerint abszolút számban (2001)

Kisebbség	Hajadon	Házás	Özvegy	Elvált	Összesen
Bolgár	247	518	161	130	1 056
Cigány	25 597	29 960	5 956	5 052	66 565
Görög	1 198	1 346	364	608	3 516
Horvát	2 058	6 455	3 233	838	12 584
Lengyel	579	1 477	275	322	2 653
Német	11 136	29 025	12 997	5 001	58 159
Örmény	130	239	78	76	523
Román	1 331	3 797	1 127	713	6 968
Ruszin	183	651	186	150	1 170
Szerb	816	1 482	547	342	3 187
Szlovák	2 868	9 724	5 782	1 689	20 063
Szlovén	381	1 287	600	160	2 428
Ukrán	799	2 172	500	470	3 941
Összes	47 323	88 133	31 806	15 551	182 813

Még kifejezettebb e kedvezőtlen folyamat a férfiak esetében: a 15 évnél idősebbek majdnem egyharmada nőtlen, és az 1980-as évektől rohamosan csökken a házások aránya (23. és 24. táblázat).

A legtöbb kisebbség esetében a nők adott korosztálya nagyobb arányban házas, mint az össznépességen belüli átlaga. Ez alól csak a görög kisebbség képez kivételt, ahol a különbséget a hajadonok és az elváltak nagyobb aránya ellentételezi (25. és 26. táblázat).

26. táblázat. A 15 éves és idősebb, kisebbségi kötődésű nők megoszlása családi állapot szerint százalékban

Kisebbség	Hajadon	Házias	Özvegy	Elvált
Bolgár	23,39	49,05	15,25	12,31
Cigány	38,45	45,01	8,95	7,59
Görög	34,07	38,28	10,35	17,29
Horvát	16,35	51,30	25,69	6,66
Lengyel	21,82	55,67	10,37	12,14
Német	19,15	49,91	22,35	8,60
Örmény	24,86	45,70	14,91	14,53
Román	19,10	54,49	16,17	10,23
Ruszin	15,64	55,64	15,90	12,82
Szerb	25,60	46,50	17,16	10,73
Szlovák	14,29	48,47	28,82	8,42
Szlovén	15,69	53,01	24,71	6,59
Ukrán	20,27	55,11	12,69	11,93
Összes	25,89	48,21	17,40	8,51

27. táblázat. A 15 éves és idősebb, külföldön született kisebbségi kötődésű nők megoszlása családi állapot szerint abszolút számban

Kisebbség	Hajadon	Házias	Özvegy	Elvált	Összesen
Bolgár	61	246	99	63	469
Cigány	124	216	65	38	443
Görög	127	286	153	64	630
Horvát	192	461	244	47	944
Lengyel	147	1 013	128	185	1 473
Német	809	3 058	977	541	5 385
Örmény	34	82	31	17	164
Román	828	2 044	312	361	3 545
Ruszin	93	466	104	108	771
Szerb	366	547	145	85	1 143
Szlovák	239	817	347	138	1 541
Szlovén	32	92	49	12	185
Ukrán	465	1 362	236	279	2 342
Összes	3517	10 690	2890	1938	19 035

A külföldön születettek esetében a tendencia még kifejezettebb: az országos átlagot képező 49,38%-hoz képest a 15 éves és idősebb lengyel kötődésű nők majd 70%-a, a ruszinoknak pedig több mint 60%-a él házasságban (27. és 28. táblázat).

Összegzésként tehát megállapítható, hogy a külföldön született, 15 éves és idősebb nők sokkal nagyobb hányada él házasságban, mint amekkora e kategória aránya akár az össznépességen, akár a kisebbségi kötődésűek összlétszámán belül. Ugyanakkor az össznépességhez viszonyítva 3,5%-kal, a kisebbségi kötődésűekhez viszonyítva pedig 8%-kal alacsonyabb a hajadonok aránya (29. táblázat).

A házások ennyivel magasabb arányát nem tükrözik azonban a külföldön született nők termékenységi mutatói, sőt – mint a termékenységi mutatókat taglaló fejezetben láttuk –, egyes kisebbségek esetében az országos átlag alatt is maradnak. Ne feledjük azonban, hogy a külföldön született, kisebbségi kötődésűek hatalmas hányada közvetlenül a népszámlálást megelőző években telepedett le Magyarországon, s látott hozzá életének berendezéséhez az új környezetben.

28. táblázat. A 15 éves és idősebb, külföldön született kisebbségi kötődésű nők megoszlása családi állapot szerint százalékban

Kisebbség	Hajadon	Házias	Özvegy	Elvált
Bolgár	13,01	52,45	21,11	13,43
Cigány	27,99	48,76	14,67	8,58
Görög	20,16	45,40	24,29	10,16
Horvát	20,34	48,83	25,85	4,98
Lengyel	9,98	68,77	8,69	12,56
Német	15,02	56,79	18,14	10,05
Örmény	20,73	50,00	18,90	10,37
Román	23,36	57,66	8,80	10,18
Ruszin	12,06	60,44	13,49	14,01
Szerb	32,02	47,86	12,69	7,44
Szlovák	15,51	53,02	22,52	8,96
Szlovén	17,30	49,73	26,49	6,49
Ukrán	19,85	58,16	10,08	11,91
Összes	18,48	56,16	15,18	10,18

29. táblázat. A 15 éves és idősebb nők megoszlása családi állapot szerint százalékban (összefoglalás)

	Hajadon	Házias	Özvegy	Elvált
Népesség	22,09	49,38	18,53	10,00
Kisebbség	25,89	48,21	17,40	8,51
Külföldön született	18,48	56,16	15,18	10,18

Szemléletes példa, hogy a külföldön született román kötődésűek több mint 20%-ának egy évvel a 2001. évi népszámlálás eszmei időpontja előtt még nem Magyarországon volt a lakhelye (30. táblázat).

30. táblázat. A 2001. évi népszámlálás során külföldön született, román kötődésűként összeírt személyek lakhelye 2000. február 1-jén

Ország	Fő	Arány, %
Ismeretlen	82	1,13
Amerikai Egyesült Államok	8	0,11
Ausztria	8	0,11
Izrael	3	0,04
Jugoszlávia	3	0,04
Kanada	2	0,03
Macedónia	1	0,01
Magyarország	5696	78,18
Moldova	7	0,10
Nagy-Britannia	1	0,01
Németország	5	0,07
Réunion	5	0,07
Románia	1455	19,97
Svájc	1	0,01
Szlovákia	3	0,04
Ukrajna	6	0,08
Összesen	7286	100,00

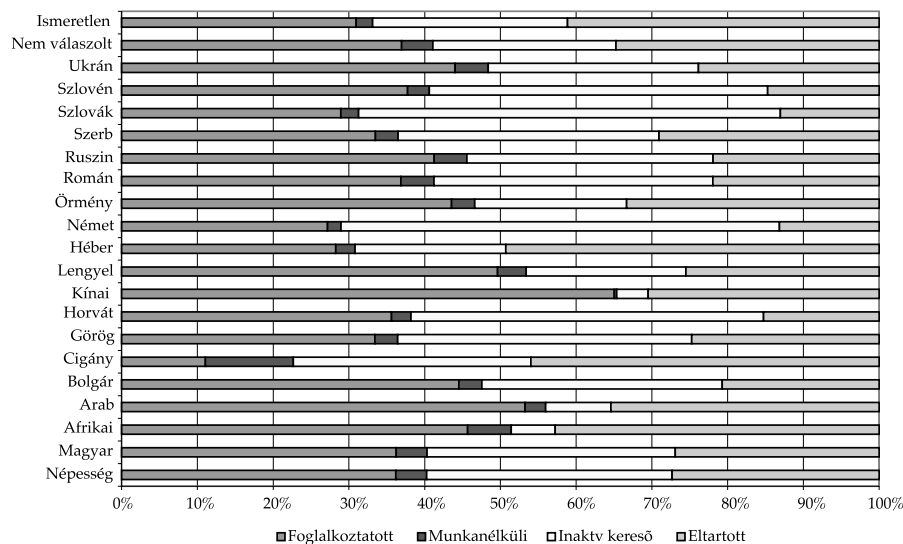
Társadalmi-gazdasági helyzet

A kisebbségi kötődésűek társadalmi-gazdasági helyzetét tekintve egyedül a cigányság esetében mutatható ki hátrányos helyzet, de ott halmozott formában. A cigányság esetében viszont elenyésző a külföldön születettek aránya: a fél százalékot sem éri el.

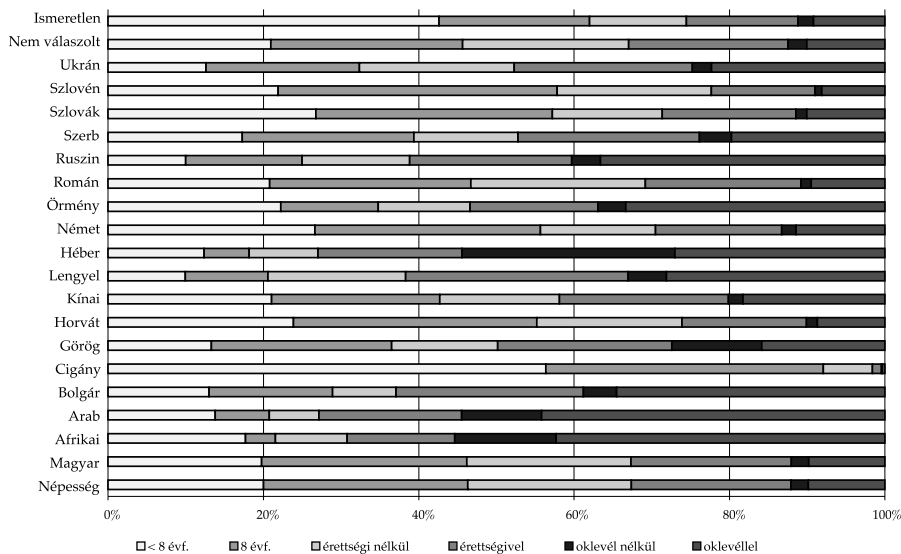
Bevontuk viszont elemzésünk e részébe a kisebbségi törvényben nem nevesített kisebbségeket, kínaiakat, afrikaiakat, arabokat, zsidókat – illetve héber anyanyelvűeket – is, azt példázván, hogy társadalmi-gazdasági helyzetük, produktivitásuk szempontjából kiemelkedő teljesítményt nyújtanak.

GAZDASÁGI AKTIVITÁS

A kisebbségek közül a foglalkoztatottak aránya a kínai, az arab és a lengyel anyanyelvűek esetében a legmagasabb, a munkanélküliek aránya – a cigányság kivételével – nem sokban tér el a 4% körüli országos átlagtól. Viszont a németek esetében mindössze 1,77%, a népszámlálás során összeírt 2414 kínai között pedig 8 fő volt munkanélküli (0,33%) (17. ábra).

17. ábra. A népesség megoszlása anyanyelv és gazdasági aktivitás szerint (2001)

18. ábra. A népesség megoszlása anyanyelv és képzettség szerint (2001)

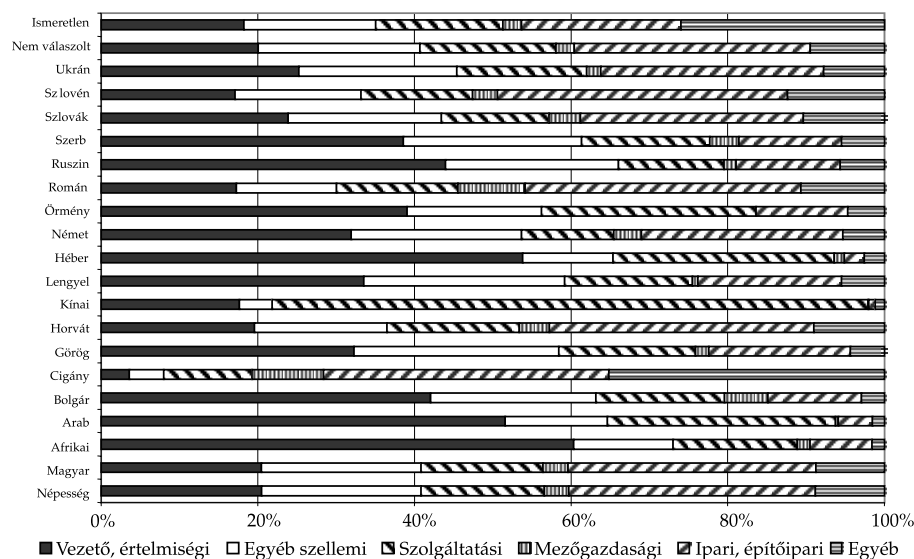
KÉPZETTSÉG

Képzettség szempontjából az egyetemi végzettségűek aránya az afrikaiak, az arabok és a héber esetében a legnagyobb, a legalább középiskolai végzettséggel rendelkezők tekintetében a héber és a lengyel anyanyelvűek állnak az

élvonalban. Az idősebb korösszetételű kisebbségek esetében a középiskolai végzettségük aránya valamelyest az 50% körüli átlag alatt van, de – ugyancsak a cigányság kivételével – a legalacsonyabb arány (a szlovéneké) is 41% (18. ábra).

FOGLALKOZÁS

Tevékenységi ágazatok tekintetében a vezetők körében az afrikai, héber, arab anyanyelvűek vannak képviselve a legnagyobb arányban, de a ruszinok, a bolgárok és a szerbek sem sokkal maradnak el mögöttük. Az egyéb szellemi foglalkozások esetében a görögök és lengyelek vannak felülreprezentálva, míg a szolgáltatások terén a kínaiak felülmúlhatatlanok. Valójában e tekintetben is a cigányság arányai az igazán problematikusak; valamelyest hátrányosak még a szlovének és a románok jellemzői (19. ábra).

19. ábra. A népesség megoszlása anyanyelv és tevékenységi ágazat szerint

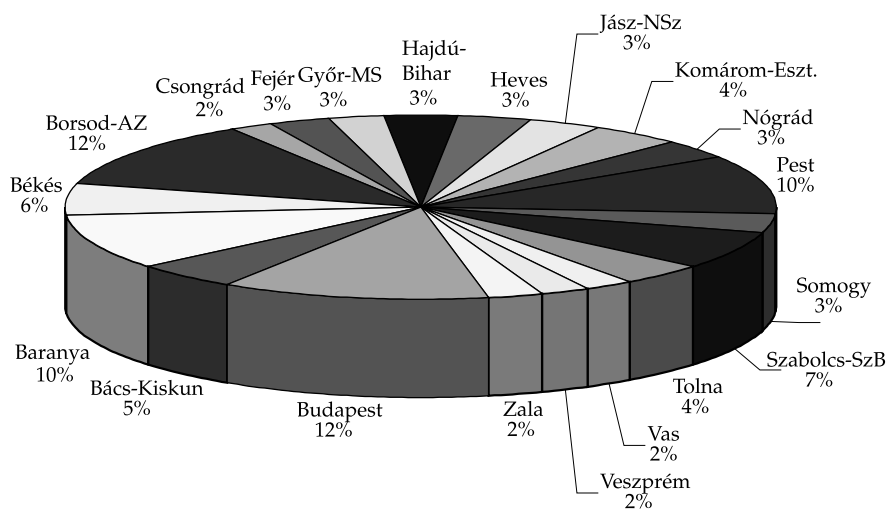
Területi megoszlás

A magyarországi kisebbségek viszonylag szórtaan élnek. Összlétszámuk mindössze egy megyében, Baranyában haladja meg a megye lakosságának 10%-át (31. táblázat, 20. ábra).

Ugyanakkor minden megyében élnek kisebbségi kötődésűek, de egy megyében sem összpontosul a kisebbségek összlétszámának több mint 10%-a, egyedül a főváros esetében, ahol 12%-ot tesz ki, de – mint látni fogjuk – itt alapvetően a külföldön születettekről van szó.

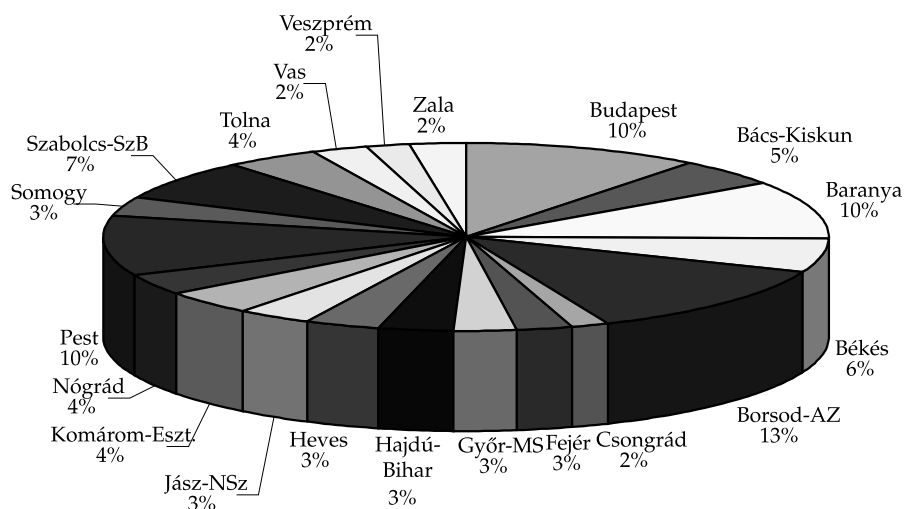
31. táblázat. A kisebbségek aránya a megyék össztlakosságában

Megye	Népesség	Kisebbségi	Kisebbségi százalék
Budapest	1 777 921	53 646	3,02
Bács-Kiskun	546 517	21 444	3,92
Baranya	407 448	42 797	10,50
Békés	397 791	24 838	6,24
Borsod-Abaúj-Zemplén	744 404	53 021	7,12
Csongrád	433 344	8 681	2,00
Fejér	434 317	11 573	2,66
Győr-Moson-Sopron	434 706	11 871	2,73
Hajdú-Bihar	552 998	14 709	2,66
Heves	325 727	14 769	4,53
Jász-Nagykun-Szolnok	415 917	13 912	3,34
Komárom-Esztergom	316 590	18 399	5,81
Nógrád	220 261	15 124	6,87
Pest	1 083 877	45 099	4,16
Somogy	335 237	14 893	4,44
Szabolcs-Szatmár-Bereg	582 256	29 354	5,04
Tolna	249 683	18 165	7,28
Vas	268 123	9 836	3,67
Veszprém	373 794	9 978	2,67
Zala	297 404	10 469	3,52
Összesen	10 198 315	442 578	4,34

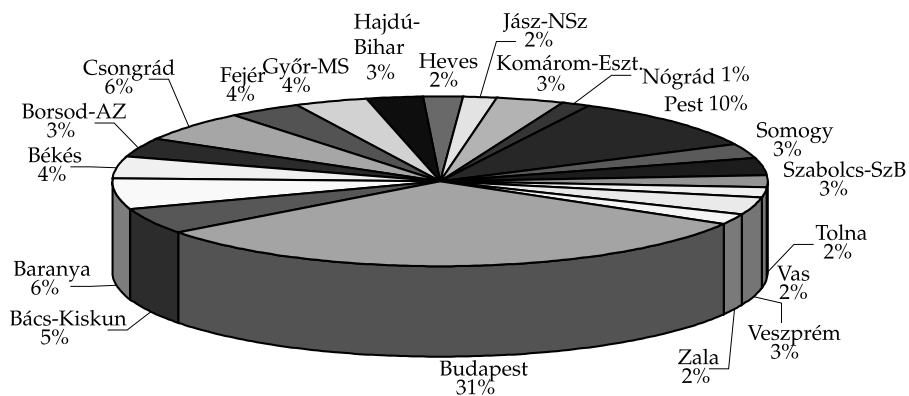

20. ábra. A kisebbségek összlétszámának megoszlása megyénként

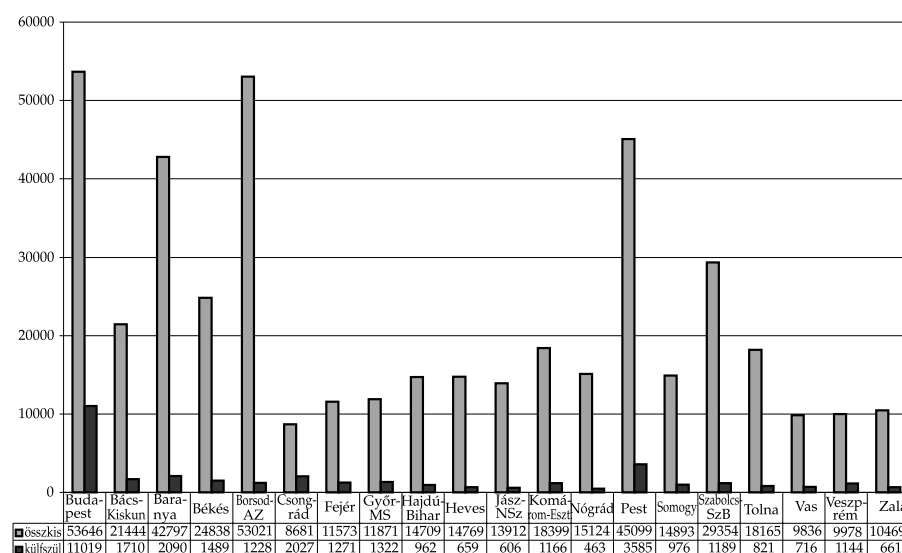
A Magyarországon született kisebbségek összlétszámából mindössze két megyére és Budapestre esik 10%-nál nagyobb arány: az összes kisebbségi 12,71%-a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében él, 10,46%-uk Budapesten, 10,19%-uk pedig Pest megyében (21. ábra).

21. ábra. A Magyarországon született kisebbségi kötődésük megoszlása megyénként

22. ábra. A külföldön született kisebbségi kötődésük megoszlása megyénként

23. ábra. Az összes kisebbségiek és a külföldön születettek száma megyénként

Ezzel szemben a külföldön született kisebbségi kötődésűek majd 42%-a Közép-Magyarországon (Budapesten és Pest megyében) él, s fennmaradó hányaduk megoszlása a többi megyékben alig éri el a 4-5%-ot (22. és 23. ábra).

Ugyanakkor vannak megyék, amelyekben a külföldön született kisebbségiek az adott kisebbség igen jelentős hányadát képezik. Mint a korábbi adatokból láthattuk, a ruszinok körében a külföldön születettek már országos szinten is többséget alkotnak, és a románok is közel állnak ehhez az arányhoz. Emellett az összes megye között mindössze két olyan van, amelyben a Magyarországon született ruszinok száma meghaladja a külföldön születetteket. Hasonló a helyzet a románok esetében: csupán a Romániával határos két megyében, Békésben és Hajdú-Biharban vannak az ottani románság körében többségben a Magyarországon születettek. De más kisebbségek esetében is megállapítható, hogy immár vannak az országnak olyan területei, megyéi, ahol a külföldön született kisebbségiek többséget alkotnak az adott kisebbségi kötődésűek között. Így van ez a bolgárok esetében Csongrád és Heves megyében, az örmények esetében Békés és Szabolcs-Szatmár megyében. A külföldön született horvátok és szerbek sem csak a déli határ menti megyékben telepedtek le. Az elhagyott otthonhoz való közelség mellett az új egzisztencia megteremtésének lehetőségei is befolyásolhatták őket, amikor a szerbek viszonylag nagy számban telepedtek le Győr-Moson-Sopron, Vas, Somogy, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár megyékben, a külföldön született horvátok pedig Békés és Hajdú-Bihar megyékben képeznek többséget a horvát kötődésűeken belül. A külföldön született ukránok sem elsősorban az ország keleti

megyéiben telepedtek le. Ők Budapesten, Fejér, Heves és Veszprém megyében is többséget alkotnak az ukrán kötődésűek között. A külföldön született lengyelek az ország két „végpontját” jelentő megyében, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Vas megyében alkotnak többséget (32. táblázat).

Identitásjellemezők

Mint Kosztolányi írta, nincsenek többé titokzatos szobáink, mint a középkori várkastélyokban, de lelkünkben még mindig vannak ilyen titokzatos szobák. Nos, az identitással, az egyén önazonosságával összefüggő tényezők jelentős része is ezekben a lelki „titokzatos szobákban” rejtezik. A személyiség alakulását egy gyermeki emlékkép, egy olvasmányélmény, máskor egy családi vagy nemzeti sorstragédia is befolyásolhatja meghatározó módon. S eközben a nemzeti-etnikai azonosságtudat, magán belül is számos árnyalattal és változattal, csak egy a számtalan személyiségjegy közül, amely, ha ehhez megfelelő a társadalmi-történelmi környezet, többé-kevésbé harmonikusan belesimul a többi személyiségjegy közé, kiélezett helyzetekben viszont a kollektív cselekvés alapvető mozgatórugója.

Nem négy népszámlálási kérdés, de négyszáz mélyinterjú se tudna végső eligazodást nyújtani a személyiség összetett szerkezetében. A népszámlálásnak azonban nem is ez a feladata.

A népszámlálási adatok alapvetően nem arról tanúskodnak, hogy ki milyen, hanem hogy mit vall magáról, mit tart fontosnak és mit hajlandó identitására vonatkozóan a köz tudtára adni. Ha ugyanis a nemzeti-etnikai hovatartozást közjogi kategóriaként is értelmezzük – márpedig a nemzeti-etnikai kérdések rendezésének csak ez a járható útja –, akkor az egyén állásfoglalása, akaratnyilvánítása nélkülözhetetlen. Senki nem képes, és végképp nincs felhatalmazva arra, hogy másokat nemzeti hovatartozás, anyanyelv vagy akár vallás szerint besoroljon.

Ilyen szempontból a 2001. évi népszámlálási adatok az eddigieknél sokkal árnyaltabb képet mutatnak a népességnek a nemzeti-etnikai identitáshoz való viszonyáról. Természetesen ezeket az adatokat azon feltételek között kell értelmezni, amelyek között keletkeztek: nyilván másfajta eredmények születtek, ha a nyilatkozás jogkövetkezményei mások. Emellett az is feltételezhető, hogy egyes kategóriákat nem értelmeztek egyformán a kérdezettek, de valószínűleg még a kérdezők jó része sem. Nem tudjuk pontosan, ki mit értett a nemzet fogalmán, és hol jelölte meg a határt nemzeti hovatartozás és kulturális kötődés között. E kérdéseket még sokszor fogjuk körüljárni. Egy azonban kétségtelen: a népszámlálás során kisebbségi kötődésüket jelölők meghatározták azoknak a személyeknek a minimális körét, akik számára a nemzeti-etnikai identitás fontos kategória, amelyet számon tartandónak tekintenek és nyilatkozni is hajlandók róla.

Ha felidézük a népszámlálási kérdőívet (lásd az A népszámlálás módszertana című fejezetet), akkor látjuk, hogy az identitásra vonatkozó 4 kérdés-

32. táblázat. A külföldön születettek aránya

Megye	Bolgár	Cigány	Görög	Horvát	Lengyel	Német
Budapest	48,88	1,48	23,84	25,66	42,47	14,85
Bács-Kiskun	32,65	0,52	6,09	7,43	42,00	7,48
Baranya	36,05	0,30	22,27	8,71	37,13	2,99
Békés	21,74	1,54	4,72	62,86	33,71	10,43
Borsod-A.-Z.	34,41	0,14	21,28	21,95	22,76	12,28
Csongrád	52,05	1,75	16,74	56,49	36,75	20,77
Fejér	33,33	0,49	27,67	22,29	49,55	5,64
Győr-Moson-Sopron	40,00	1,02	13,11	1,84	50,00	12,03
Hajdú-Bihar	19,28	0,27	16,23	52,78	35,50	23,61
Heves	58,82	0,16	7,06	25,00	43,40	25,53
Jász-Nagykun-Sz.	31,43	0,13	9,62	33,33	40,96	28,21
Komárom-Esztergom	39,66	1,05	11,05	26,32	37,50	3,75
Nógrád	28,57	0,37	7,89	29,41	52,54	9,33
Pest	41,61	0,71	11,71	9,15	47,10	5,50
Somogy	10,53	0,42	8,54	10,44	45,16	20,22
Szabolcs-Szatmár	18,60	0,31	9,23	50,00	61,19	15,54
Tolna	31,82	0,35	6,12	31,76	40,26	3,33
Vas	45,45	0,63	9,09	1,54	60,71	14,16
Veszprém	36,00	1,16	4,55	14,50	48,50	6,67
Zala	21,74	0,21	10,00	1,90	39,71	25,14
Összes	42,22	0,45	19,51	7,97	42,03	8,11

re 15 féle válasz adható. A kérdések számát kiegészíthetjük még más összetevőkkel, mint amilyen a nyelvtudás vagy az egyes kisebbségek esetében rendkívül fontos szerepet játszó vallás, és ezáltal árnyaltabb képet kaphatunk a kérdezett identitásának kifejezési módjáról és mértékéről.

Alapvetően azonban az identitásra vonatkozó négy népszámlálási kérdés korlátai között az adott nemzeti-etnikai közösség identitásának következő elemeit tudjuk megkülönböztetni.

1. *Az identitásmegvallás kompaktsága*

Kisebbségenként igen eltérő azoknak az aránya, akik a nemzeti-etnikai identitásra vonatkozó minden kérdés esetében az adott kisebbséghez tartozónak vallották magukat (a 14. számú válaszkombinációt választók). Ők képezik az adott identitásközösség magját, körülöttük helyezkednek el azok, akik csak egy-egy szempont alapján vallották magukat az adott kisebbséghez tartozónak.

2. *A domináns identitáskategória*

Az identitásra vonatkozó négy kérdés közül kettő nyújt lehetőséget valamilyen mértékű objektív valorizációra. Ténykérdés egyrészt, hogy egy adott személy milyen nyelven tanult meg először beszélni, tehát hogy mi az anyanyelve. Ugyancsak objektívizálható az a körülmény, hogy egy adott családi körben milyen nyelvet beszélnek. Ezzel ellentétben a másik két kérdésre ad-

az egyes kisebbségekhez tartozók körében megyénként

Örmény	Román	Ruszin	Szerb	Szlovák	Szlovén	Ukrán	Mind
33,89	77,90	57,96	52,41	12,37	16,67	53,00	20,54
33,33	74,00	67,95	36,10	2,47	8,55	31,99	7,97
11,43	58,65	68,09	29,87	34,00	8,13	31,19	4,88
68,00	12,51	56,10	25,77	1,28	1,53	40,17	5,99
33,33	70,48	15,11	42,22	10,84	9,16	46,81	2,32
18,75	55,67	66,10	52,76	8,67	18,42	50,00	23,35
45,95	82,86	77,42	33,33	36,69	9,21	52,16	10,98
35,29	81,03	52,94	62,03	57,95	6,50	36,84	11,14
25,00	31,12	63,79	59,57	34,88	9,80	52,34	6,54
22,22	84,02	69,05	46,67	8,47	11,76	51,46	4,46
12,50	72,00	73,91	45,24	27,41	14,89	39,37	4,36
24,14	79,23	52,00	36,71	5,12	7,52	45,32	6,34
0,00	66,96	63,64	30,77	3,33	6,76	43,09	3,06
22,52	80,69	58,70	11,64	3,52	6,33	46,92	7,95
3,23	58,64	41,46	62,50	33,78	11,11	33,75	6,55
63,33	85,23	84,72	52,17	13,69	4,84	74,10	4,05
30,43	59,29	73,33	30,49	23,08	10,94	42,36	4,52
40,00	83,23	64,29	58,33	17,19	1,67	46,23	7,28
18,18	82,56	70,93	44,78	35,26	15,49	52,19	11,47
25,00	78,67	59,09	51,28	30,00	17,72	38,46	6,31
31,42	49,30	54,93	38,21	6,01	6,35	49,63	7,93

ható válasz csakis teljesen szubjektív lehet: az illetőnek kell eldöntenie, mely nemzetiséghez tartozónak „érzi magát”, akárcsak azt, hogy mely nemzetiség kulturális értékeihez, hagyományaihoz „kötődik”.

Valamennyi magyarországi kisebbség esetében nagyobb azoknak a száma, akik szubjektív vállalásuk alapján kerültek az adott kisebbségi kötődésük körébe (tehát nemzetiségük vagy kulturális kötődésük megvallása alapján), mint azoké, akik a legalább valamelyest objektivizálható szempontok, az anyanyelv vagy a családi, baráti közösségben beszélt nyelv alapján kerültek oda. Általánosságban ezt a körülményt úgy értelmezhetjük, hogy az elmúlt évtizedek-évszázadok során a kisebbségek erőteljes asszimiláció részesei voltak, ugyanakkor kisebbségi kötődésük mostani megvallása a nemzeti-etnikai azonosságtudat újjáéledésének jele. A kötődés irányait jelző, egyes identitáskategóriák dominanciája azonban kisebbségenként eltérő, amiből rájuk és jövőjükre vonatkozóan vonhatunk le következtetéseket.

3. A kötődés irányai

Mint már említettük, az identitásra vonatkozó kérdésekre akár három válasz is adható volt. A három választ adók száma statisztikailag elenyésző, a két választ adók pedig egyik válaszként döntő többségben a magyart jelölték meg. Ezeknek a kisebbségen belüli aránya azonban kisebbségenként nagymértékben különbözik.

33. táblázat. A kisebbségek összlétszámának

Kombináció	Nemzetiség	Kult. kötődés ¹	Anyanyelv	Cs. ²	Nyelvtudás	Bolgár	Cigány	Görög
01	X	-	-	-	-	3,89	31,39	1,72
02	-	X	-	-	-	14,55	2,70	52,82
03	-	-	X	-	-	6,82	1,03	1,28
04	-	-	-	X	-	8,51	1,50	2,51
06	X	X	-	-	-	3,37	34,04	4,00
07	X	-	X	-	-	2,72	0,50	0,51
08	X	-	-	X	-	0,47	0,55	0,21
09	X	-	-	-	X	0,99	0,74	0,41
10	X	-	X	X	-	0,91	0,50	0,24
11	X	X	X	-	-	12,31	1,92	3,99
12	X	X	-	X	-	4,02	3,31	2,87
13	X	X	-	-	X	2,46	1,43	2,16
14	X	X	X	X	-	27,50	17,97	21,79
15	-	X	X	-	-	1,77	0,16	0,50
16	-	X	-	X	-	2,81	0,51	1,50
17	-	X	-	-	X	2,85	0,29	2,78
18	-	X	X	X	-	1,47	0,47	0,36
19	-	-	X	X	-	2,59	1,00	v0,35
<i>Összes kisebbség</i>								
Nemzetiség						58,64	92,35	37,91
Kulturális kötődés						73,10	62,81	92,76
Anyanyelv						56,09	23,55	29,02
Családi, baráti közösségben használt nyelv						48,27	25,80	29,82
Csak nyelvtudás						6,30	2,46	5,35
Anyanyelv + családi, baráti köz. használt nyelv + nyelvtudás						78,20	31,87	41,46
Nemzetiség + kulturális kötődés						82,08	96,48	95,86

¹ Kulturális kötődés; ² Családi, baráti közösségben használt nyelv.

4. A válassz megtagadók száma

A népszámlálás során a legtöbben a kulturális kötődést tudakoló kérdésre tagadták meg a választ: több mint 628 ezren. Az anyanyelv kérdésére viszont 541 ezren nem kívántak válaszolni. A kisebbségi identitás bizonytalanságáról tanúskodik az az arány, amelyben az egyes kisebbségi anyanyelvet vallók az identitással kapcsolatos másik három kérdésre megtagadták a választ.

Jelen elemzés keretében az érdekel bennünket, miben térnek el a Magyarországon született és a külföldön született kisebbségi kötődésűek fentebb ismertetett identitásjellemzői.

Mint mondtuk, a megfigyelésünk tárgyát képező népszámlálási lakónépességből azon összeírtaknak az identitásra vonatkozó válaszait válogattuk le, akik az identitásra vonatkozó négy kérdés legalább egyikénél jelezték valamely nevesített kisebbséghez való kötődésüket. Ez a kötődés azonban mind

válaszkombinációk szerinti megoszlási aránya

Horvát	Lengyel	Német	Örmény	Román	Ruszin	Szerb	Szlovák	Szlovén	Ukrán
2,43	3,62	3,06	16,65	2,37	6,11	3,44	5,14	4,59	9,28
11,19	15,69	12,36	34,59	6,30	12,46	14,16	17,72	9,25	4,75
6,28	3,56	3,08	3,35	10,27	9,91	4,37	7,20	6,11	7,75
8,25	9,93	14,11	5,06	13,42	12,07	14,84	14,19	7,84	9,56
4,15	3,95	7,75	13,73	2,39	5,82	3,86	5,67	4,35	2,54
1,15	1,65	0,85	0,43	2,59	3,08	1,06	0,99	1,57	2,31
0,85	0,23	0,65	0,17	0,71	0,48	0,33	0,92	0,19	0,47
0,87	1,11	2,82	0,26	2,86	0,29	1,28	1,56	0,48	1,58
0,92	0,91	0,54	0,60	1,54	1,59	0,57	0,45	1,20	1,08
6,83	11,04	4,18	3,35	6,82	7,79	5,56	2,65	5,28	6,03
5,58	4,06	6,34	1,97	2,81	4,04	3,03	8,07	3,10	0,88
3,96	1,91	10,26	1,29	3,80	0,77	2,63	5,14	1,57	1,72
33,88	29,10	15,16	14,76	28,20	22,85	30,15	14,48	40,27	42,68
1,64	1,22	1,13	0,26	1,71	1,68	0,95	1,37	1,35	1,20
2,98	4,78	4,05	0,69	2,65	3,70	4,60	4,92	1,68	1,43
4,06	4,57	10,54	0,34	5,32	0,72	5,73	6,58	1,14	1,70
2,24	1,11	1,53	0,77	1,99	2,31	1,14	1,24	2,98	1,70
2,74	1,56	1,59	1,72	4,26	4,33	2,29	1,72	7,06	3,31
60,62	57,58	51,61	53,22	54,09	52,81	51,92	45,06	62,60	68,58
76,51	77,43	73,30	71,76	61,98	62,15	71,82	67,82	70,96	64,64
55,68	50,16	28,06	25,24	57,38	53,54	46,10	30,09	65,81	66,08
57,44	51,69	43,97	25,75	55,58	51,37	56,95	45,99	64,32	61,13
8,89	7,58	23,62	1,89	11,97	1,78	9,63	13,28	3,19	5,00
82,23	76,75	90,00	35,02	88,94	75,61	78,53	71,47	81,81	83,43
82,74	84,95	81,22	89,87	72,05	73,69	78,50	76,88	78,99	79,37

intenzitását, mind jellegét tekintve kisebbségenként különböző. Ezt szemlélteti a 33. táblázat.

A legjellemzőbb mutató azoknak az aránya, akik az identitásra vonatkozó mind a négy kérdés esetében jelölték az adott kisebbséghez való tartozásukat. Ezek a 14. számú válaszkombinációt jelölők tették a legtudatosabban egyértelművé az adott kisebbséghez való ragaszkodásukat. Arányuk az ukránok és a szlovének esetében a legmagasabb, 42, illetve 40 százalék feletti. Ez az arány még a horvátok esetében haladja meg valamivel az egyharmadot. Velük ellentétben a szlovákok és az örmények esetében az e válaszkombinációt választók aránya a 15%-ot sem éri el. Mindkét esetben az alacsony arányszám az adott kisebbség nyelvét anyanyelvüknek vallók alacsony részesedéséből ered. Miközben azonban az örmények körében magukat örmény anyanyelvűnek vallók ugyanúgy mintegy 25%-ot tesznek ki, mint azok, akik azt nyi-

34. táblázat. A külföldön született kisebbségek

Kombináció	Nemzetiség	Kult. kötődés ¹	Anyanyelv	Cs. ²	Nyelvtudás	Bolgár	Cigány	Görög
01	X	-	-	-	-	0,72	13,63	0,70
02	-	X	-	-	-	0,92	5,15	8,84
03	-	-	X	-	-	8,19	13,84	2,95
04	-	-	-	X	-	1,74	12,88	2,17
06	X	X	-	-	-	0,31	14,27	0,85
07	X	-	X	-	-	5,02	0,32	1,71
08	X	-	-	X	-	0,20	0,32	0,23
09	X	-	-	-	X	1,02	1,29	0,78
10	X	-	X	X	-	1,54	1,72	1,09
11	X	X	X	-	-	22,01	2,58	11,63
12	X	X	-	X	-	1,43	3,33	1,55
13	X	X	-	-	X	0,82	1,07	1,94
14	X	X	X	X	-	48,21	19,85	60,70
15	-	X	X	-	-	1,94	0,21	1,32
16	-	X	-	X	-	0,61	0,64	0,54
17	-	X	-	-	X	0,61	0,32	1,24
18	-	X	X	X	-	1,64	0,54	0,93
19	-	-	X	X	-	3,07	8,05	0,85
<i>Külföldön született összes kisebbség</i>								
Nemzetiség						81,27	58,37	81,16
Kulturális kötődés						78,51	47,96	89,53
Anyanyelv						91,61	47,10	81,16
Családi, baráti közösségben használt nyelv						58,44	47,32	68,06
Csak nyelvtudás						2,46	2,68	3,95
Anyanyelv + családi, baráti köz. használt nyelv + nyelvtudás						98,06	66,95	89,61
Nemzetiség + kulturális kötődés						87,00	65,24	94,03

¹ Kulturális kötődés; ² Családi, baráti közösségben használt nyelv.

latkozták, hogy családi, baráti közösségben használják az örmény nyelvet, addig a szlovák kötődésűek közül sokkal (mintegy 16%-kal) többen jelezték a szlovák nyelv használatát, mint amennyien azt anyanyelvüknek vallották. Ugyancsak alacsony a „minden vonatkozásban” németek aránya: alig haladja meg a 15%-ot. Az alacsony arány esetükben is az anyanyelvet vallók alacsony (28%-os) részesedésének folyamánya. A cigányság helyzete e tekintetben is specifikus: igaz, hogy esetükben is mindössze 18%-ot tesz ki a mind a négy identitáskategóriát jelölők száma, viszont a cigány kötődésűek több mint 92%-a vallotta magát cigány nemzetiségűnek, ami a nevesített kisebbségek közötti legmagasabb arány.

Vizsgáljuk meg most a külföldön születettek identitásjellemzők szerinti „kompaktságát”! Mindenekelőtt azt tapasztaljuk, hogy a nevesített kisebbségek többsége esetében a külföldön születettek között sokkal magasabb a magukat mind a négy identitáskategória tekintetében az adott kisebbséghez

válaszkombinációk szerinti megoszlási aránya százalékban

Horvát	Lengyel	Német	Örmény	Román	Ruszin	Szerb	Szlovák	Szlovén	Ukrán	Mind
1,66	0,46	0,86	9,84	1,13	3,50	1,18	2,63	6,51	3,93	1,96
4,44	1,48	3,57	15,03	1,91	5,34	1,89	7,46	8,79	1,69	3,46
9,37	5,23	7,72	3,28	10,76	13,49	5,66	11,31	9,77	12,10	8,99
18,20	2,59	13,22	3,28	19,35	8,84	26,64	15,72	26,38	10,82	14,25
1,76	0,32	0,79	10,66	0,97	3,50	0,71	0,97	2,93	2,48	1,60
1,95	3,19	2,38	1,09	2,65	4,64	0,93	2,46	1,30	4,20	2,58
0,59	0,00	0,52	0,00	0,66	0,35	0,50	0,64	0,00	0,68	0,50
1,76	0,88	1,08	0,27	3,87	0,18	1,60	3,73	0,98	2,97	2,06
1,61	1,53	1,95	1,91	1,10	2,10	1,00	0,93	0,98	1,74	1,51
6,15	22,85	8,94	8,74	7,22	10,51	4,06	6,78	5,21	10,82	9,25
2,20	1,39	2,14	1,09	2,13	2,10	2,03	2,71	0,98	1,01	1,97
2,73	0,83	1,88	1,37	4,28	0,44	2,07	3,90	2,28	3,30	2,56
30,88	53,10	40,71	37,43	25,95	32,05	30,91	20,59	19,87	33,34	34,82
1,07	1,85	1,90	0,55	1,78	2,10	0,82	1,95	2,93	1,96	1,68
4,24	0,79	2,13	0,00	3,44	2,80	6,70	5,17	3,58	1,83	2,85
6,15	0,83	3,94	0,27	8,56	0,35	7,02	9,19	2,28	3,05	4,89
1,80	0,88	1,88	1,64	1,22	2,98	2,03	1,99	2,28	1,50	1,62
3,46	1,80	4,41	3,55	3,01	4,73	4,27	1,86	2,93	2,56	3,44
51,27	84,55	61,24	72,40	49,96	59,37	44,98	45,34	41,04	64,48	58,81
61,41	84,32	67,87	76,78	57,48	62,17	58,23	60,72	51,14	60,99	64,70
56,29	90,43	69,87	58,20	53,69	72,59	49,68	47,88	45,28	68,24	63,89
62,98	62,07	66,96	48,91	56,86	55,95	74,07	49,62	57,00	53,49	60,98
10,63	2,54	6,89	1,91	16,72	0,96	10,68	16,82	5,54	9,32	9,51
92,15	97,73	90,00	64,48	95,99	87,65	96,23	88,94	81,76	91,90	92,98
68,98	90,38	74,65	89,89	66,88	72,94	63,43	71,10	60,91	74,51	73,31

tartozónak vallók aránya. A legmagasabb – több mint 60% – a görögök esetében, de a lengyeleknél is meghaladja, a bolgároknál megközelíti az 50%-ot (34. táblázat).

Ha a két táblázatot összevetjük, azt tapasztaljuk, hogy a 14. számú válaszkombinációt vallók tekintetében a különbség a görögök esetében a legnagyobb: majd 39%. De közvetlenül utánuk következnek a németek több mint 25%-os különbséggel. Ezek azok a kisebbségek, amelyek számára a külföldről érkezők jelentős identitáserősítő potenciált jelentenek. Érdekes viszont megfigyelni, hogy az úgymond „kompakt”, zártabb etnikumok, mint a horvátok és főképp a szlovének esetében a külföldön születettek kisebb aránya vallotta magát minden kategória alapján az adott kisebbséghez tartozónak, alacsonyabb az anyanyelvet vallók aránya, és elsősorban a családi, baráti közösségben használt nyelv feltüntetése révén kerültek az elemzés körébe (35. táblázat).

35. táblázat. Az összes kisebbségiek és a külföldön született kisebbségiek

Kombináció	Nemzetiség	Kult. kötődés ¹	Anyanyelv	Cs. ²	Nyelvtudás	Bolgár	Cigány	Görög
01	X	-	-	-	-	-3,17	-17,77	-1,02
02	-	X	-	-	-	-13,63	2,45	-43,98
03	-	-	X	-	-	1,37	12,82	1,66
04	-	-	-	X	-	-6,77	11,38	-0,34
06	X	X	-	-	-	-3,06	-19,77	-3,15
07	X	-	X	-	-	2,30	-0,18	1,19
08	X	-	-	X	-	-0,27	-0,22	0,02
09	X	-	-	-	X	0,03	0,55	0,37
10	X	-	X	X	-	0,63	1,22	0,84
11	X	X	X	-	-	9,70	0,65	7,64
12	X	X	-	X	-	-2,58	0,01	-1,32
13	X	X	-	-	X	-1,64	-0,36	-0,22
14	X	X	X	X	-	20,70	1,88	38,91
15	-	X	X	-	-	0,17	0,05	0,82
16	-	X	-	X	-	-2,19	0,13	-0,95
17	-	X	-	-	X	-2,24	0,04	-1,54
18	-	X	X	X	-	0,17	0,06	0,57
19	-	-	X	X	-	0,48	7,05	0,51
<i>Összes kisebbség</i>								
Nemzetiség						22,63	-33,98	43,26
Kulturális kötődés						5,41	-14,85	-3,23
Anyanyelv						35,52	23,56	52,14
Családi, baráti közösségben használt nyelv						10,17	21,52	38,24
Csak nyelvtudás						-3,85	0,23	-1,39
Anyanyelv + családi, baráti köz. használt nyelv + nyelvtudás						19,86	35,09	48,16
Nemzetiség + kulturális kötődés						4,92	-31,25	-1,83

¹ Kulturális kötődés; ² Családi, baráti közösségben használt nyelv.

Első pillantásra megállapíthatjuk, hogy a külföldön született kisebbségi kötődésűek körében azoknak a válaszkombinációknak az aránya magasabb, amelyek egy egyértelmű, határozott identitást jelölnek. Az anyanyelv megvállása például – a románok és szlovének kivételével – nagyobb arányú, mint a magyarországi születésűek körében. Márpedig az anyanyelv megtartása, használata az egyén nemzeti-etnikai identifikációjának egyik legszilárdabb alapja.

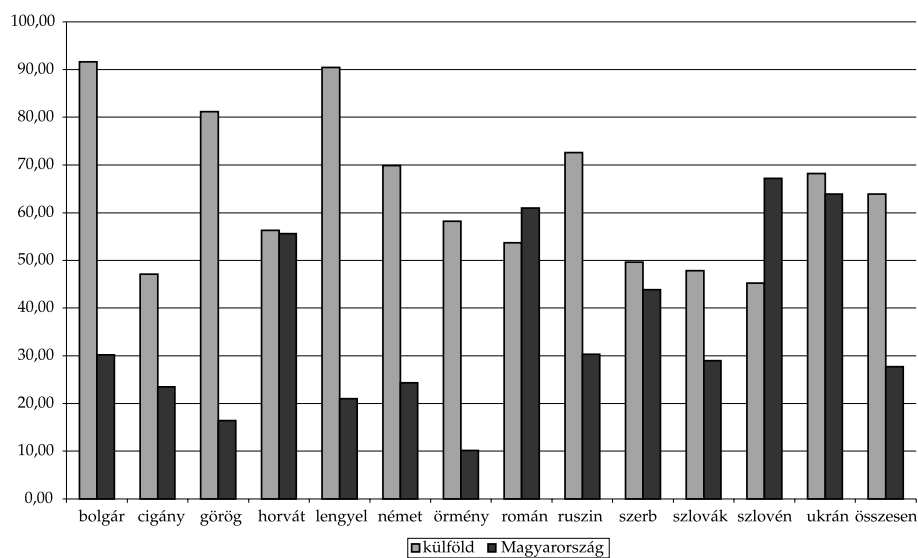
Mint a 24. ábrán látható, a különbség a görögök esetében a legszembetűnőbb: miközben a külföldön születettek több mint 81%-a vallja magát görög anyanyelvűnek, addig az összes görög kötődésű esetében ez az arány alig haladja meg a 29%-ot. De hasonlóan magas (40% feletti) ez a különbség a németek és a lengyelek esetében is. A külföldön született örmények minden válaszkategória esetében pozitív eltérést mutatnak a Magyarországon születettekhez képest.

válaszkombinációk szerinti megoszlási aránya közötti eltérés

Horvát	Lengyel	Német	Örmény	Román	Ruszin	Szerb	Szlovák	Szlovén	Ukrán
-0,77	-3,15	-2,20	-6,82	-1,24	-2,61	-2,27	-2,51	1,92	-5,35
-6,75	-14,21	-8,79	-19,56	-4,39	-7,12	-12,28	-10,26	-0,46	-3,06
3,09	1,67	4,64	-0,07	0,49	3,58	1,30	4,11	3,67	4,35
9,94	-7,34	-0,89	-1,79	5,94	-3,23	11,79	1,53	18,54	1,26
-2,39	-3,62	-6,96	-3,08	-1,42	-2,32	-3,15	-4,70	-1,41	-0,06
0,80	1,54	1,52	0,66	0,06	1,56	-0,14	1,47	-0,27	1,89
-0,27	-0,23	-0,12	-0,17	-0,05	-0,13	0,17	-0,28	-0,19	0,21
0,89	-0,23	-1,74	0,02	1,02	-0,11	0,32	2,17	0,50	1,39
0,69	0,61	1,41	1,31	-0,44	0,51	0,43	0,48	-0,22	0,66
-0,69	11,81	4,76	5,40	0,40	2,72	-1,50	4,13	-0,07	4,79
-3,38	-2,68	-4,20	-0,88	-0,69	-1,94	-1,00	-5,36	-2,13	0,13
-1,22	-1,07	-8,38	0,08	0,49	-0,33	-0,56	-1,24	0,71	1,58
-3,00	24,00	25,56	22,67	-2,24	9,20	0,76	6,12	-20,40	-9,33
-0,57	0,63	0,77	0,29	0,07	0,42	-0,13	0,58	1,59	0,76
1,26	-4,00	-1,92	-0,69	0,80	-0,90	2,10	0,25	1,91	0,39
2,08	-3,74	-6,61	-0,07	3,25	-0,37	1,29	2,61	1,14	1,35
-0,44	-0,23	0,35	0,87	-0,77	0,67	0,89	0,75	-0,70	-0,20
0,73	0,25	2,82	1,84	-1,26	0,40	1,99	0,14	-4,13	-0,75
-9,35	26,97	9,64	19,19	-4,13	6,56	-6,94	0,28	-21,56	-4,10
-15,10	6,89	-5,43	5,02	-4,50	0,03	-13,60	-7,10	-19,82	-3,66
0,61	40,27	41,81	32,96	-3,69	19,06	3,58	17,79	20,53	2,16
5,54	10,38	23,00	23,16	1,28	4,58	17,12	3,63	-7,32	-7,64
1,75	-5,04	-16,73	0,02	4,75	-0,82	1,05	3,54	2,35	4,32
9,92	20,98	90,00	29,46	7,05	12,04	17,69	17,47	-0,05	8,47
-13,76	5,43	-6,57	0,02	-5,17	-0,75	-15,08	-5,78	-18,08	-4,86

A különbség a horvátok esetében a legkisebb: mind az összes horvát kötődésű, mind a külföldön született horvát kötődésűek esetében a horvát anyanyelvet vallók aránya 55-56%.

A szabály alól két kivételt tapasztalunk: a szlovén és a román kötődésűek esetében a külföldön születettek kisebb arányban vallották magukat az adott kisebbséghez anyanyelv szerint is tartozóknak, mint amekkora az anyanyelvet vallók aránya az adott kisebbség átlagában. A külföldön született szlovének esetében a kirajzolódó trend külön vizsgálatot kíván. A románok esetében a korábbi román-magyar kötődés és a vegyesházasságok játszhatnak szerepet abban, hogy az anyanyelvet vallók aránya alacsonyabb a Magyarországon születettekénél. Ezt a feltételezést erősíti, hogy körükben magas a csak nyelvtudást vallók aránya, míg a nemzetiség és kulturális kötődés esetében is kisebb arányban jelezték kötődésüket a románsághoz.

24. ábra. Az adott kisebbséghez anyanyelv szerint kötődők aránya a Magyarországon született és a külföldön született kisebbségi kötődésűek körében

36. táblázat. A külföldön született román kötődésűek

		M a g y a r v á l a s z -										
		00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	
R o m á n v á l a s z k o m b i n á c i ó k	01					1						
	02	1					1					
	03	3	1		1	39	21			30	3	
	04	5				21	11		4	2	2	
	06						1					
	07	9				19	7			2		
	08	1			1					1		
	09	1				3	11			2	4	
	10	12		2		10	8			2	1	
	11	6				293	13			14		
	12	1		1	5	2				1		
	13					3	6		1			
	14	351		4	1	290	518	2		23	3	
	15					7	1			43	2	
	16								2			
	17	1				1	1		2			
	18	3				2	3	1	1	12	4	
	19	8				31	12		1	5	5	
		Mind	402	1	7	8	722	614	3	11	137	24
	Arány	5,5	0,0	0,1	0,1	9,9	8,4	0,0	0,2	1,9	0,3	

A többes kötődés kérdését a román kötődésűek példáján vizsgáljuk meg részletesebben. Mint kimutattuk, a külföldön született román kötődésűek 31 országból érkeztek, 98%-uk, vagyis 7134 fő Romániából. A fennmaradó 152 fő esetében a válaszkombinációk aránya nem tér el szignifikáns módon a Romániában születettekétől, tehát statisztikailag elhanyagolható. Ha egy kereszt-táblában összevetjük a román és a magyar kötődésre vonatkozó válaszkombinációk számát, azt tapasztaljuk, hogy a megkérdezettek mindössze 26%-a jelezte mind a négy nemzeti-etnikai identitásra vonatkozó kérdés esetében román kötődését, viszont 46,6%-uk nyilatkozott úgy, hogy mind nemzetisége és kulturális kötődése, mind pedig anyanyelve és a családban beszélt nyelve alapján a magyarsághoz tartozónak vallja magát. Eközben mindössze 402 személy nyilatkozott úgy, hogy a vonatkozó négy kérdés egyikének tekintetében sem kötődik a magyarsághoz, és nem is beszél magyarul (5,5%), 614-en pedig úgy válaszoltak, hogy csupán magyar nyelvismerettel rendelkeznek (8,8%) (36. táblázat).

Hogyan tudnánk a népszámlálási válaszok alapján kötődésének mértéke szerint a román és a magyar kötődés tekintetében besorolni e 7286 személyt? Mi alapján tudnánk meghatározni, hogy az egyik személy „inkább román”, míg a másik „inkább magyar”?

román és magyar válaszkombinációinak megoszlása

k o m b i n á c i ó k										Mind	Arány
10	11	12	13	14	15	16	17	18	19		
2		2		43	1			31	2	82	1,1
44		1		88				4		139	1,9
4		472	4	188		16			2	784	10,8
26	34	11		1263		8		8	15	1410	19,4
3				38				6	23	71	1,0
	1	35		23		92	1	4		193	2,6
3				32	4			6		48	0,7
5		2		143	1	2	1	103	4	282	3,9
		10		4		20	6	3	2	80	1,1
2	2	91		59		40		4	2	526	7,2
3	1	2		109	1			12	17	155	2,1
12		3		191		2		10	84	312	4,3
	2	156	18	403		91	9	10	10	1891	26,0
7	1	37		28		4				130	1,8
14	1	1		221		3		6	3	251	3,4
118		1	2	489		3		4	2	624	8,6
5		27	2	24		4	1			89	1,2
2	4	79	14	50			2	1	5	219	3,0
250	46	930	40	3396	7	285	20	212	171	7286	100
3,4	0,6	12,8	0,5	46,6	0,1	3,9	0,3	2,9	2,3	100	

37. táblázat. A külföldön született román kötődésűek magyar és román válaszkombinációi közötti aránykülönbségek

Kombináció	Nemzetiség	Kult. kötődés ¹	Anyanyelv	Cs. ²	Nyelvtudás	Román	Magyar	Különbség
01	X	-	-	-	-	1,13	0,01	1,11
02	-	X	-	-	-	1,91	0,10	1,81
03	-	-	X	-	-	10,76	0,11	10,65
04	-	-	-	X	-	19,35	9,91	9,44
06	X	X	-	-	-	0,97	0,04	0,93
07	X	-	X	-	-	2,65	0,15	2,50
08	X	-	-	X	-	0,66	1,88	-1,22
09	X	-	-	-	X	3,87	0,33	3,54
10	X	-	X	X	-	1,10	3,43	-2,33
11	X	X	X	-	-	7,22	0,63	6,59
12	X	X	-	X	-	2,13	12,76	-10,64
13	X	X	-	-	X	4,28	0,55	3,73
14	X	X	X	X	-	25,95	46,61	-20,66
15	-	X	X	-	-	1,78	0,10	1,69
16	-	X	-	X	-	3,44	3,91	-0,47
17	-	X	-	-	X	8,56	0,27	8,29
18	-	X	X	X	-	1,22	2,91	-1,69
19	-	-	X	X	-	3,01	2,35	0,66
<i>Összes kisebbség</i>								
Nemzetiség						49,96	66,40	-16,44
Kulturális kötődés						57,48	67,88	-10,40
Anyanyelv						53,69	56,29	-2,59
Családi, baráti közösségben használt nyelv						56,86	83,76	-26,90
Csak nyelvtudás						16,72	1,15	15,56
Anyanyelv + családi, baráti köz. használt nyelv + nyelvtudás						95,99	85,90	10,09
Nemzetiség + kulturális kötődés						66,88	73,69	-6,81

¹ Kulturális kötődés; ² Családi, baráti közösségben használt nyelv.

A pólusok egyikén – a románsághoz tartozóknak – helyezkedik el elsősorban az a 351 személy, aki az identitásra vonatkozó mind a négy kérdésre a románt jelölte, és semmilyen magyar kötődést nem jelölt, sőt még magyarul sem beszél. Ezután következik az az 518 személy, aki a négy identitásra vonatkozó kérdésnél csak a románt jelölte, emellett rendelkezik magyar nyelvismerettel. Ők a román kötődésűek alig 12%-át képezik. De mi legyen a többiekkel?

Középütt talán azt a 403 személyt helyezhetnénk el, akik mind a négy kérdés esetében két-két választ jelöltek: a románt és a magyart.

A népszámlálás logikája szerint a másik – magyar – pólus végére az 1263 személy kerülhetne, aki mind a négy kérdés vonatkozásában megjelölte magyar kötődését, román viszonylatban viszont úgy nyilatkozott, hogy csak a családban beszélt román nyelv kapcsán kötődik a románsághoz.

De vajon a román nyelv mindennapi használata nem jelent-e szorosabb identitásjellemzőt, mint mondjuk a kulturális kötődés kinyilvánítása annak alapján, hogy valamely ősrünk az adott kisebbséghez tartozott?

Az identitáskategóriánként összevont válaszkombinációk összehasonlítása azt mutatja, hogy a külföldön született román kötődésűek csoportja egészében erősebben kötődik a magyarsághoz, mint a románsághoz (37. táblázat). Vizsgáljuk meg, hogy alakulnak a román–magyar kettős kötődésű válaszkombinációk arányai a román anyanyelvűek, illetve a magukat román nemzetiségűnek vallók csoportján belül (38. táblázat).

38. táblázat. A román anyanyelvűek és román nemzetiségűek magyar válaszkombinációi

kombináció	Magyar válaszkombinációk					Román anyanyelvű	Román nemzetiségű	Különbség
	nemzetiség	kulturális kötődés ¹	anyanyelv	csal. ¹	nyelvtudás			
01	X	-	-	-	-	0,03	0,00	0,03
02	-	X	-	-	-	0,20	0,26	-0,06
03	-	-	X	-	-	0,07	0,26	-0,19
04	-	-	-	X	-	23,53	23,04	0,48
06	X	X	-	-	-	0,10	0,07	0,03
07	X	-	X	-	-	0,07	0,04	0,03
08	X	-	-	X	-	4,46	1,67	2,79
09	X	-	-	-	X	0,61	0,30	0,32
10	X	-	X	X	-	0,68	1,11	-0,43
11	X	X	X	-	-	0,34	0,22	0,12
12	X	X	-	X	-	30,88	11,17	19,71
13	X	X	-	-	X	1,29	0,67	0,63
14	X	X	X	X	-	26,52	38,78	-12,25
15	-	X	X	-	-	0,00	0,26	-0,26
16	-	X	-	X	-	9,09	9,17	-0,07
17	-	X	-	-	X	0,65	0,63	0,02
18	-	X	X	X	-	0,75	7,01	-6,26
19	-	-	X	X	-	0,72	5,34	-4,63

¹ Családi, baráti közösségben használt nyelv.

Mint látjuk, mind a román anyanyelvűek, mind a román nemzetiségűek nem egészen egynegyede nyilatkozott úgy, hogy a magyarsághoz csak a családban használt nyelv köti. A román anyanyelvűek 26,52%-a jelezte magyar kötődését mind a négy identitáskategória esetében, a román nemzetiségűek esetében viszont ez az arány 38,78%. Ennek függvényében a 12. válaszkombinációt (magyar nemzetiség, kulturális kötődés és családban beszélt nyelv) a román anyanyelvűek majd 31%-a, a román nemzetiségűeknek pedig 11%-a választotta.

A válaszkombinációkat identitáskategóriánként összevonva azt látjuk, hogy a román anyanyelvűek mindössze 29,15%-a vallotta magát egyben ma-

gyar anyanyelvűnek is, miközben a román nemzetiségűek több mint fele egyben magyar nemzetiségűnek is vallotta magát (39. táblázat).

Az adatokat hasonló módszerrel összegezve azt látjuk, hogy a kötődés az ukránok esetében a legjellemzőbben egyirányú: majd 90%-uk egyetlen anyanyelvűként az ukránt jelölte meg, és majd háromnegyedük csak ukrán nemzetiségűnek vallotta magát. Kétharmaduk nyilatkozott úgy, hogy a családban csak ukránul beszélnek. Ezzel ellentétben a szlovákok nem egészen 10%-a mondta, hogy családi, baráti közösségben csak a szlovák nyelvet használja és kevesebb mint egyharmaduk mondta azt, hogy kizárólag szlovák nemzetiségűnek érzi magát (40. táblázat).

A nemzeti-etnikai identitással kapcsolatban az egyik legizgalmasabb kérdés az, hogy milyen módon és mértékben jutna kifejezésre, ha nem állna

39. táblázat. A román anyanyelvűek és román nemzetiségűek megoszlása magyar identitáskategóriák szerint

Magyar identitáskategória	Román anyanyelvűek	Román nemzetiségűek	Különbség
Nemzetiség	65,00	54,03	10,97
Kulturális kötődés	69,83	68,24	1,60
Anyanyelv	29,15	53,02	-23,88
Családi, baráti közösségben használt nyelv	99,63	97,29	-0,66
Csak nyelvtudás	2,55	1,60	0,96
Anyanyelv + családi, baráti köz. használt nyelv + nyelvtudás	99,66	99,67	-0,01
Nemzetiség + kulturális kötődés	75,69	71,35	4,34

40. táblázat. Az identitáskategóriánként egy választ adók aránya az adott kötődésűek összlétszámának keretében

Kisebbség	Nemzetiség	Kultúra	Anyanyelv	Családi, baráti közösségben használt nyelv + nyelvtudás
Bolgár	56,63	39,87	82,53	24,06
Cigány	70,21	66,18	62,51	43,51
Görög	54,60	40,41	72,72	29,58
Horvát	61,85	50,82	85,65	24,54
Lengyel	53,71	35,65	79,69	16,85
Német	52,73	42,23	73,82	14,21
Örmény	52,58	40,07	80,61	48,67
Román	60,09	45,97	83,11	19,98
Ruszin	60,56	46,67	81,58	29,96
Szerb	69,10	48,59	82,08	27,83
Szlovák	31,78	27,70	52,70	9,76
Szlovén	57,92	53,11	84,65	41,15
Ukrán	74,14	70,47	89,25	65,63

mögötte a nemzetállami vagy államnemzeti homogenizációs törekvések hol durvább, hol viszont csak gyengédebb nyomása.

Amikor tehát azt látjuk, hogy a magyarországi kisebbségek igen magas arányban jelölték a magyarsághoz való kötődésüket is, akkor felmerül a kérdés, ha mondjuk anyaországukban élnének és ott nyilatkoznának nemzeti-etnikai kötődéseikről, vajon milyen mértékben tartanák fontosnak tanújelét adni magyar kötődéseiknek is?

A kérdésre még feltételesen sincs módunk válaszolni. Viszont megvizsgálhatjuk, mit, milyen mértékben hoztak magukkal a Magyarországon életvitelszerűen élő, de külföldről ideszármazott kisebbségi kötődésűek.

Az identitásra vonatkozó négy népszámlálási kérdés közül a nemzeti hovatartozásra vonatkozó a „legideologikusabb”: megválaszolásokor a kérdezettek jó részének még mindig a patriotizmus és a lojalitás kifejezés villan fel az agyában. Ezért éppen ennek kapcsán érdemes megvizsgálni, hogy a külföldön született kisebbségi kötődésűek milyen módon válaszoltak a nemzetiségüket firtató kérdésre (41. táblázat).

Látjuk tehát, hogy a külföldön született kisebbségi kötődésűek közül a legnagyobb arányban a lengyelek, a görögök és a bolgárok adtak a nemzeti hovatartozás kérdésére legtöbbször csak egy választ, tehát csak saját kisebbségüket jelölték meg. Ugyanakkor épp e három kisebbség esetében a legmagasabb azoknak az aránya is, akik a nemzetiségre vonatkozó kérdésnél saját kisebbségük mellett a magyart is megjelölték.

Ezzel ellentétben a szlovák kötődésűek körében meghaladja az 50%-t azok aránya, akik a nemzetiségüket tudakoló kérdés esetében csak a magyart jelölték meg. Ez az arány a románok és a szerbek esetében is 44–46%.

41. táblázat. A külföldön született kisebbségi kötődésűek nemzetiségre vonatkozó válaszainak megoszlása százalékban

Kisebbség	Csak kisebbségi	Magyar és kisebbségi	Csak magyar	Nem válaszolt
Bolgár	55,07	24,36	14,94	1,84
Cigány	40,99	12,02	30,69	2,68
Görög	55,50	23,10	13,26	0,85
Horvát	33,67	12,52	39,33	1,66
Lengyel	57,83	25,02	11,52	1,52
Német	41,84	16,00	30,60	3,16
Örmény	53,28	15,30	20,49	3,28
Román	29,67	19,01	45,96	2,32
Ruszin	42,56	12,61	28,55	3,15
Szerb	32,00	9,11	44,39	3,49
Szlovák	25,13	17,46	50,30	1,65
Szlovén	24,68	11,36	32,79	2,27
Ukrán	46,42	15,68	29,57	2,31

Kik is ők? Mondhatjuk rájuk valamilyen jogcímen, hogy határon túli magyarok? Kétségtelen, hogy jelentős részük magyar származású lehet, s Magyarországra költözve, vegyes házasságban élve a családban beszélt nyelve alapján került be a népszámlálási statisztikában a kisebbségi kötődésűek körébe, vagy éppen úgy, hogy szükségét látta kulturális kötődésként jelezni egykori hazája többségi nemzetéhez való viszonyát. A tanulság az, hogy az ember igenis átviszi magával a határon az identitását, s az önazonosság kérdéskörének szövevényességében csak úgy tudunk valamelyest eligazodni, ha tudatosítjuk, hogy többirányú folyamatot kell kezelni.

Végül néhány sor a válaszmegtagadás kérdéséről.

Láttuk, hogy Magyarország lakónépességének 5–6%-a megtagadta a választ az identitásra vonatkozó valamely kérdés esetében (42. táblázat).

Magyarországon 828 020 személy él olyan háztartásban, amelynek legalább egy kisebbségi kötődésű tagja van. Durván kerekítve azt mondhatjuk, hogy felük „tisztán magyar” a népszámlálási válaszai alapján, tehát a kisebbségi kötődésre vonatkozó minden kérdés esetében csak magyarnak vallotta magát. Ha megvizsgáljuk e csoport keretében a válaszmegtagadók arányát, azt tapasztaljuk, hogy az mind a négy kérdés esetében sokkal kisebb, mint az országos átlag (43. táblázat).

A külföldön született kisebbségi kötődésűek esetében a válaszmegtagadók aránya még kisebb. A nemzetiségre vonatkozó kérdés esetében egyetlen kisebbségnél sem éri el a vegyes háztartásokban jegyzett átlagot.

A személyes kapcsolat, a többnemzetiségű közösségekben való mindennapi élet tapasztalatai tehát oda vezettek, hogy az emberek megtanulják természete-

42. táblázat. A válaszmegtagadók száma és aránya a lakónépességben identitáskategóriánként

	Lakos	Nem válaszolt	Százalék
Nemzetiség	10 198 315	570 537	5,59
Kultúra	10 198 315	628 328	6,16
Anyanyelv	10 198 315	541 106	5,31
Beszélt nyelv	10 198 315	558 246	5,47

43. táblázat. A válaszmegtagadók száma és aránya a vegyes háztartásokban

	Összesen	Nem válaszolt	Százalék
Nemzetiség	828 020	32 537	3,93
Kultúra	828 020	42 601	5,14
Anyanyelv	828 020	27 556	3,33
Beszélt nyelv	828 020	28 720	3,47

44. táblázat. A külföldön született kisebbségi kötődésűek válaszai a nemzetiséget tudakoló kérdésre

Kisebbség	Csak kisebbségi	Magyar és kisebbségi	Csak magyar	Nem válaszolt
Bolgár	55,07	24,36	14,94	1,84
Cigány	40,99	12,02	30,69	2,68
Görög	55,50	23,10	13,26	0,85
Horvát	33,67	12,52	39,33	1,66
Lengyel	57,83	25,02	11,52	1,52
Német	41,84	16,00	30,60	3,16
Örmény	53,28	15,30	20,49	3,28
Román	29,67	19,01	45,96	2,32
Ruszin	42,56	12,61	28,55	3,15
Szerb	32,00	9,11	44,39	3,49
Szlovák	25,13	17,46	50,30	1,65
Szlovén	24,68	11,36	32,79	2,27
Ukrán	46,42	15,68	29,57	2,31

tesen kezelni a nemzeti-etnikai identitás sokféleségéből eredő kérdéseket, hogy az ne legyen számukra tabu, ne bírjon se nagyobb, se kisebb jelentőséggel, mint amennyire azt a társadalmi béke és együttműködés megköveteli.

Következtetések

A migrációs folyamatok vizsgálatakor, különösen akkor, amikor a határon túli magyarok Magyarországra vándorlásáról volt szó, az érvelésben gyakran kapott hangsúlyt az a szempont, hogy a kedvezőtlen életkörülmények folytán egyre több határon túli magyar „hagyja el szülőföldjét”, úgymond, „veszélyeztetve az ottani magyar közösségek fennmaradását”. Léthelyzetük, életkörülményeik vizsgálata kétségtelenül az eddigieknél alaposabb, módszeres elemzést igényel, de jelenlegi vizsgálódásunk középpontjában nem ez áll. Mi most a migrációnak a magyarországi etnodemográfiai folyamatokra gyakorolt hatására összpontosítottunk, szem előtt tartva ugyanakkor azt az evidenciát is, hogy Magyarország csak akkor tudja támogatni a határon túli magyarságot, serkenteni a közös szellemi-kulturális teljesítményt, ha maga is tartós és dinamikus fejlődési pályára kerül.

Ilyen szempontból pedig maga is rá van utalva a bevándorlókra, legyenek azok akár magyarok, akár nem magyarok.

A következő évtizedekben a magyarországi társadalmi-gazdasági szerkezetváltás (és ezzel együtt a fejlődés) alapfeltétele a gyors gazdasági növekedés, mert csak ezáltal lehet a szerkezetváltáshoz szükséges mozgásteret kiszélesíteni. Ennek forrásai közé tartozik a kutatásunk érdeklődési köréhez tartozó „humán tőke”, az emberi munkaerő és kreativitás. Az ezt befolyá-

soló tényezők közül – kutatásunk témaköre szempontjából – három emelkedik ki:

- a népességfogyás,
- a regionális fejlődés egyenetlenségei, valamint
- a potenciális etnikai konfliktusok.

A hosszú ideje tartó depopulációs folyamatok ellensúlyozására vagy enyhítésére a következő eszközöket alkalmazhatjuk:

1. A népesedéspolitika által megkísérelhetjük a gyermekvállalás ösztönzését. Ehhez gazdasági, szociális, kulturális modellváltás szükséges; érzékeny, összetett folyamat, amelytől rövid távon nem várhatunk látványos megoldást.

2. A belső tartalékok optimális felhasználása igényli a specifikus regionális tervezést, a munkaerő és tőke versenyztatását és belső mobilitásának ösztönzését; képzési és átképzési programok támogatását.

3. A külső erőforrások bevonása (mind a külföldi befektetések, mind a bevándorlás serkentése) ugyancsak egy sor komplex társadalmi intézkedést követel.

Kutatásunk során a felsorolt tényezők és szempontok közül csak azokkal foglalkozunk, amelyeknek demográfiai, elsődlegesen pedig etnodemográfiai vonatkozásai vannak. A demográfiai folyamatok alapvetően befolyásolják a társadalom szerkezetét, szociális intézményrendszerét, kulturális-civilizációs beállítottságát. Az összefüggésnek visszaható ereje is van, de az sokkal lassabban érvényesül és kisebb intenzitású.

Az etnodemográfiai folyamatok ugyanakkor még pótlólagos konfliktusforrást is jelenthetnek. Közismert, hogy a társadalmi dinamika felgyorsul, amikor a népszaporulat növekedésével a társadalomban megnő a részaránya a helyét kereső fiatal nemzedéknek. Feszültségforrás viszont, ha a „kritikus tömeg” a többségtől világosan elkülöníthető nemzeti-etnikai csoporthoz tartozik. És fordítva: az elöregedés egyben a társadalmi inercia forrása is.

Valamivel áttételesebb, de egyértelműen kitapintható a demográfiai trendek és a gazdasági növekedés közötti összefüggés: a népességfogyás ugyanannyira korlátozó tényező, mint a tőkehiány. Az etnodemográfiai vonatkozások ez esetben is sokrétűbb és szubtilisebb formában mutatkoznak meg: a növekedés felgyorsítása nyitja meg a mozgásteret a társadalmi-gazdasági szerkezetváltás számára és teszi lehetővé a szociális különbségek enyhítését is. Ugyanakkor nagyrészt a különböző nemzeti és etnikai csoportok szakmai (és ennek függvényében területi, horizontális) mobilitása határozza meg, hogy a vertikális társadalmi rétegződésben milyen új helyet foglalhatnak el. A konfliktus abból ered, ha a mobilitás fejében identitásukat kell feláldozniuk, vagy csoportjellemzőik eleve korlátozzák mobilitásukat.

A cél tehát az olyan társadalmi intézmény- és viszonyrendszer kialakítása, amelyben az integráció nem jelent egyben asszimilációt is. Amelyben tehát a különböző nemzeti és etnikai csoportok tagjai bekapcsolódhatnak a társadalmi-gazdasági fejlődés folyamataiba, a modernizáció erőforrásait képezhetik,

ennek érdekében munka- vagy akár lakóhelyet is változtathatnak, ugyanakkor szabadon megélhetik saját és sajátos nemzeti-etnikai identitásukat.

Emellett még egy mozzanat időszerűsíti az identitás és migráció viszonyrendszerének alaposabb tanulmányozását. Magyarország EU-csatlakozása következtében keletkezett peremhelyzete egyben közvetítői szereppel is társul. Egyrészt továbbra is a fejlettebb nyugati országokat megcélzó bevándorlók átmeneti állomása lesz, másrészt célországként is mindinkább vonzóvá válik. Mindeközben számolnia kell azzal, hogy sikeres felemelkedésével párhuzamosan mindinkább jellemző lesz rá a nyelvi és nemzetiségi sokszínűség. Amikor tehát most az interetnikus viszonyok társadalmi-gazdasági-jogi vonatkozásaiban viszonylag kis létszámú nemzeti kisebbségeit szem előtt tartva keresi a legmegfelelőbb megoldásokat, akkor ez egyfajta „kísérleti terepnek” is tekinthető a holnapki kihívásokra való felkészülés tekintetében. Az etnikai kisebbség, a cigányság esetében pedig a kihívás már ma is valós.

Meg kell tehát vizsgálni, milyen jogi és intézményes megoldások elégítik ki a leginkább a kisebbségek önmegvalósítási, önkormányzati törekvéseit akkor, amikor mind kisebb hányaduk él hagyományos, „zárt” településeken, és mind nagyobb a területi szóródásuk.

Az is kérdés, hogy a jelentős mértékű bevándorlás közepette a kisebbségi jogok vonatkozásában az egyéni emberi jogokból kiindulva meddig tartható a „hazai” és „idegen” kisebbségek közötti különbségtéves.

Végül arra is megoldást kell találni, hogy a „beválláson”, szubjektív akaratnyilvánításon alapuló deklarációból eredő (az állam által elismert és támogatott, közjogi) jogositványok esetében hogyan lehet a jogok és kötelezettségek közötti egyensúlyt fenntartani.

Összegezve: a külföldről Magyarországra érkező, tartósan megtelepedő, sorsukat az ország jövőjéhez kapcsoló kisebbségi kötődésű személyekből – sarkosan fogalmazva – „több a haszon, mint a kár”. Demográfiai jellemzőik kedvezőek, gazdaságilag aktívak, megfelelő képzettséggel rendelkeznek, nyelveket beszélnek, könnyebben alkalmazkodnak a modernizációs követelményekhez. Ugyanakkor a Magyarországon született kisebbségi kötődésűeknél erősebb nemzeti-etnikai identitással rendelkeznek, és erről nem is szándékoznak lemondani. Ha tehát Magyarország fejlődésének egyik zálogát a befogadásban látja, akkor meg kell számukra teremtenie nemzeti-etnikai identitásuk megélésének intézményes feltételeit, és folyamatosan őrködni kell e feltételek érvényesülése felett. Újabb kihívás ez a magyarországi társadalom számára, de a kihívásokra adott jó válaszok képezik a mindenkor előrelépés alapját. Mint Toynbee írja a civilizációk fejlődése kapcsán: a történelmi kihívás olyan, mint szikrát csiholni a kovakőből. Elég nagy csapást kell mérni rá, hogy kipattanjon a szikra, de nem akkorát, hogy szétmorzsolódjon.

Reméljük, hogy az Erdélyből érkező magyarokat, a Szlovákiából érkező – immár európai uniós szlovák állampolgár – magyar és nem magyar nemzetiségűeket, de akár a Németországból őseik földjére visszatérő németeket a magyarországi társadalom mind kisebb része érzékeli veszélyként.